



ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TURİZMDE KÜLTÜRÜN SUNUMU: KAPADOKYA'DA
FOLKLOR, FAKELORE VE SAHNELENEN
OTANTİKLİK**

Hasan MÜNÜSOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yalçın ARSLANTÜRK**

**YÜKSEK LİSANS
SEYAHAT İŞLETMECİLİĞİ VE TURİZM REHBERLİĞİ
ANABİLİM DALI
SEYAHAT İŞLETMECİLİĞİ VE TURİZM REHBERLİĞİ BİLİM
DALI**

KASIM – 2023



**TURİZMDE KÜLTÜRÜN SUNUMU: KAPADOKYA'DA
FOLKLOR, FAKELORE VE SAHNELENEN
OTANTİKLİK**

Hasan MÜNÜSOĞLU

**YÜKSEK LİSANS
SEYAHAT İŞLETMECİLİĞİ VE TURİZM REHBERLİĞİ
ANABİLİM DALI
SEYAHAT İŞLETMECİLİĞİ VE TURİZM REHBERLİĞİ
BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Hasan MÜNÜSOĞLU

17.11.2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Anabilim Dalı Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Programı yüksek lisans öğrencisi tarafından hazırlanan “Turizm’de Kültürün Sunumu: Kapadokya’da Folklor, Fakelore ve Sahnelenen Otantiklik” Başlıklı tez çalışması 17/11/2023 tarih ve saat 10.00’da yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Yalçın ARSLANTÜRK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Doç. Dr. Tolga GÜL Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	<input checked="" type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Turizmde Kùltürün Sunumu: Kapadokya’da Folklor, Fakelore ve Turizm

(Yüksek Lisans Tezi)

Hasan MÜNÜSOĞLU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım 2023

ÖZET

Turizm çalışmalarında şemsiye kavram olarak ifade edilen kùltür turizmi içerdiği farklı unsurlarla turizm sektörü içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Eski çağlardan yaşayan kùltüre kadar geniş bir alanı kapsamı sebebiyle yer yer halk kùltürü öğelerinin turizm öğesi haline gelmesine sebep olmuştur. Bu durum beraberinde kùltürel unsurların metalaşmasını veya turizm için fakelore unsurlarının ortaya çıkmasını getirmiştir. Bu tez çalışmasında Türkiye’nin önemli turizm destinasyonlarından olan Kapadokya turizm bölgesinde sektör için kullanılan unsurlar folklor, fakelore, sahnelenen otantiklik ve geleneğin icadı kavramları ekseninde ele alınacaktır. Nitel araştırma yöntemiyle elde edilen veriler antropolojinin kavramları ve yaklaşımlarıyla incelenecek ve yorumlanacaktır. Çalışmada ele alınan konular, alan araştırması esnasında elde edilen ve internette dolaşıma sokulan görsellerle desteklenecektir.

BilimKodu:

: 116905

Anahtar Kelimeler

: Kapadokya, folklor, fakelore, sahnelenen otantiklik, geleneğin icadı

Sayfa Adedi

:79

Tez Danışmanı

:Prof. Dr. Yalçın ARSLANTÜRK

*Presentation of Culture in Tourism: Folklore, Fakelore and Staged Authenticity
in Cappadocia (M.Sc.)*

Hasan MÜNÜSOĞLU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY THE INSTITUTE OF
GRADUATE STUDIES

November 2023

ABSTRACT

As an umbrella term Cultural tourism has a significant position in the tourism sector. Cultural tourism includes many subjects from ancient times to the current life. Folk culture is also included in these. This situation may led to the commodification of cultural elements or the emergence of fakelore elements for tourism. In this thesis, the elements used by the sector in the Cappadocia tourism region, will be discussed within the framework of the concepts of folklore, fakelore, staged authenticity, and invention of tradition. The data obtained by qualitative research method will be analyzed and interpreted with the concepts and approaches of socio-cultural anthropology. The study will be supported with visuals.

Science Code : 116905

Key Words : Cappadocia, folklore, fakelore, staged authenticity, invention of tradition

Page Number : 79

Supervisoe : Prof. Dr. Yalçın ARSLANTÜRK

TEŐEKKÜR

Bu alıőmanın hazırlanması ve tamamlanması sürecinde desteğini eksik etmeyen kıymetli hocam ve danıőmanım Prof. Dr. Yalçın ARSLANTÜRK'e, tez jürisinde yer almayı kabul eden Prof. Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ ve Doç. Dr. Tolga GÜL hocalarıma, alan araştırmasında pek çok konuda yardımı bulunan Dr. Saim ÖRNEK'e, çalıőmayı kabul eden ve bilgilerini benimle paylaşan değerli görüőmecilere, her zaman yanımda olan eőim Zehra'ya ve aldığım vakit yüzünden borçlu hissettiğim kızım Melina'ya sonsuz teőekkürlerimi sunarım.



İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VII
HARİTA LİSTESİ.....	VIII
FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ.....	IX
1. GİRİŞ	1
1. DOĞAL, TARİHSEL VE KÜLTÜREL BİR COĞRAFYA: KAPADOKYA	3
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. Folklor (Halkbilimi).....	7
2.2. Otantiklik	8
2.3. Fakelore (Sahte folklor), Folklorismus ve İcat Edilmiş Gelenek.....	9
2.4. Kültür Turizmi.....	11
3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	13
4. KAPADOYA'DA FAKELORE, SAHNELENEN OTANTİKLİK ve İCAT EDİLEN "GELENEKLER"	19
4.1. Bir Fakelore Olarak "Güzel Atlar Ülkesi"	19
4.2. Toprak, Su, Ateş ve Turizm: Çömlek	22
4.3. Dokunan Otantiklik Olarak Halı	33
4.4. Seyirlik "Derviş Sema Gösterileri"	46
4.5. "Kültürel" Bir Potpuri: Türk Gecesi	56
4.6. Oryantal Öğeler: Nazar Boncuğu Ağacı ve Soğanlı Bebeği	58
4.7. Gelenekselleşmiş Bir İcat Olarak Balon Turu.....	61
5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	63
KAYNAKÇA	69
ÖZGEÇMİŞ	73

HARİTA LİSTESİ

HARİTA 1. ANTİK ANADOLU HARİTASI	4
--	---



FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

Fotoğraf 1. At heykelleri.....	19
Fotoğraf 2. Turislere yönelik çömlek yapımı.....	24
Fotoğraf 3. Çömlek yapımını deneyimleyen turistler.....	24
Fotoğraf 4. Güray Müzeden Bir Görünüm.....	26
Fotoğraf 5. Güray Müzeden Bir Görünüm.....	26
Fotoğraf 6. Güray Müze’de farklı etkinlikler için kullanılan orta alan.....	27
Fotoğraf 7. Güray Müze’den sergilenen eserler.....	28
Fotoğraf 8. Güray Müze’ye bitişik bulunan mağaza.....	28
Fotoğraf 9. Turist ziyareti esnasında işlerini sürdüren çalışanlar.....	29
Fotoğraf 10. Geleneksel motifli ürünler.....	30
Fotoğraf 11. Geleneksel motifli ürünler.....	30
Fotoğraf 12. Hitit Şarap Testisi.....	31
Fotoğraf 13. Bir halı mağazasında bulunan tezgah ve dokumacı.....	35
Fotoğraf 14. Pazırık Halısı. Hermitage Museum, Rusya.....	36
Fotoğraf 15. Pazırık Halısının Replikası, Çınar Halı.....	37
Fotoğraf 16. Dokuma tezgâhları.....	38
Fotoğraf 17. İpek Üretim Tezgâhı.....	39
Fotoğraf 18. İpek Üretim Tezgâhı.....	39
Fotoğraf 19. Halılarda kullanılan ipliklerin geleneksel yöntemlerle boyanmasında kullanılan malzemeler.....	40
Fotoğraf 20. Dünya’nın en büyük 102 metrekarelik ipek halısı.....	41
Fotoğraf 21. Yeni nesil bir halı sergileme odası.....	42
Fotoğraf 22. 102 m2’lik çift düğüm ipek halı.....	43
Fotoğraf 23. Sema töreni sonrasında turistlerin fotoğraf çekimi için müsaade edilme anı.....	52
Fotoğraf 24. Motif Kültür Merkezi Sema Seramonisi Tanıtımı.....	54
Fotoğraf 25. Sema gösterisi sonrasında ziyaretçilerin yönlendirildiği hediyelik eşya satış mağazası.....	55
Fotoğraf 26. Sema töreni sonrasında turistlerin fotoğraf çekimi esnasında semazenler.....	55
Fotoğraf 27. Türk Gecesi.....	56
Fotoğraf 28. Gökboncuk asılı ağaç.....	58
Fotoğraf 29. Gökboncuk asılı ağaçlar.....	59
Fotoğraf 30. Soğanlı Bebeği.....	60
Fotoğraf 31. Kapadokya tanıtımı.....	61

1. GİRİŞ

Folklor 19. Yüzyıl içerisinde ortaya çıkmış bir sosyal bilim alanıdır. Terim, 1846 yılında İngiliz William Thoms tarafından Athenaeum dergisinde önerilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu terim Almanca “volkskunde” ifadesinden türetilmiştir. Folklor ifadesi gerek dünyada gerekse Türkiye’de halk oyunları olarak bilinmektedir. Folklorist Arzu Öztürkmen (2002), bu yanlış kullanıma “folklor oynamak” olarak sıklıkla çalışmalarında değinmiştir. Oysa sonraki bölümde değinileceği gibi folklor kültürel olanla özellikle de halk kültürüyle ilişkilidir.

Kavramsal olarak sıkça kullanılan “kültür” tanımlanması en zor sosyal bilim kavramlarından birisidir. 1952 yılında Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn tarafından yapılan bir çalışmada, kültür”ün 164 farklı tanımı derlenmiştir (Journet, 2009: 15). Dolayısıyla bu kadar çok tanımı olan bir kavram ekseninde araştırmalar yapmak zorlu bir süreç olarak gözükmektedir. Yine de 1871 yılında antropolog Edward Brunett Tylor tarafından yapılan tanım, hala antropoloji ve folklor çalışmalarında yoğunlukla kullanılmaktadır. Tylor’ın tanımı sadece kapsamlı olmasından değil, aynı zamanda “kültürü” medeniyet ile eşleyip, bütün insanlığı kapsayacak şekilde kullanması açısından da önemlidir (Cuche, 2013: 26). Tylor’un tanımın başında “kültür, yani medeniyet” ifadesini yan yana kullanması bilinçli bir tercih ve dönemin yerleşik algısına bir karşı çıkıştır:

“KÜLTÜR veya MEDENİYET, en geniş etnografik anlamıyla alındığında, insanoğlunun toplumun bir mensubu olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, töre, yasa, görenek ve diğer tüm yetenekler ile alışkanlıkların oluşturduğu karmaşık bir toplamdır” şeklinde tanımlar (Tylor, 2016: s. 91).”

Yukarıdaki tanım merkeze alındığında insana dair olan her şey folklorun çalışma konusu içerisinde yer alıyor denilebilir. Ancak bu noktada, klasik dönemde folklorun odaklandığı grupların özellikle köy/kırsal halk olduğunu belirtmek gerekir. Aynı sürecin sonucunda, aydınlanma ve modernizmle birlikte ortaya çıkan sosyoloji şehirli ya da şehirleşmekte olan ve yeni bir toplumsallık oluşturan gruplar ile ilgilenirken, antropoloji, sömürge devletlerin hakim olduğu coğrafyalardaki “ilkel” “vahşi” “yaban” olarak görülen insan topluluklarını incelemiştir. Bu gruplar ile kurduğu ikili zıtlıklar çerçevesinde (binary opposition) kendi toplumsal “gelişmişliklerini” göstererek, kültürler arasında bir hiyerarşinin kurulmasını sağlamışlardır. Bu noktada,

hızla gelişen, değişen ve dönüşen, sanayileşen ve şehirleşen Batı ve etkilediği toplumlar kendi geçmişlerinin de peşine düşmüşlerdir. Çünkü modernite yalnızca teknoloji ve üretim anlamında değil aynı şekilde siyasal anlamda da büyük bir etki yaratmıştır. Bu etkinin adı “milliyetçilik”tir.

Kırsaldan şehre göç eden insanlar, köylerde sahip oldukları ve Emile Durkheim’ın mekanik dayanışma olarak isimlendirdiği toplumsal sistemi kaybetmişler, Ferdinand Tönnies’in (2019) ifade ettiği “cemaat” bağlarından uzaklaşmışlardır. Bu noktada, yeni ve çok daha büyük bir bağ kuran unsur olarak milliyetçilik devreye girmiştir. Bir ideoloji olarak milliyetçilik yalnızca, bir devlet sistemi değil, devlet ile halk arasında yeni bir bağ da kurma biçimidir. Bu bağ, imparatorluklar çağındaki “tebaa”dan farklı olarak, devlet sistemi içerisinde bireyleri paydaş haline getiren, karşılıklı sorumlulukları yasal zeminlere taşıyan “vatandaşlık”tır (bkz. Anderson, 1995; Gellner, 2008; Smith 2013, Aydın, 2009; Hobsbawm. 1995; Eriksen, 2004). Bu noktada milliyetçilik ve uygulayıcı olarak ulus-devlet için folklor, vatandaşları arasındaki bağı güçlendirecek, kendi siyasal iktidarını kültürel temellerle sağlamlaştıracak bir aygıt olarak devreye girmiştir. Dolayısıyla folklor, Tayfun Atay’ın ifadesiyle, *tarihi ihyacı* bir pozisyon olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, folklor sayesinde, şehirleşen ve potansiyel olarak kendi kültüründen uzaklaşma riski taşıyan şehirleşen toplumların, gelenekleri, kültürel örüntüleri gösterilerek, bir bakıma “yaşayan tarihleri” derlenmeye, uygulanmaya ve aktarılmaya çalışılmıştır. Çünkü Pierre Nora’nın “[h]afıza mekânları, kendiliğinden hafızanın olmadığı düşüncesinden doğarlar” (Nora, 2006: 23), ifadesinden esinle denilebilir ki, “folklor” artık “folk”un olmadığı yerde doğar. Bunun tehlikesi ise köksüzleşme ve dolayısıyla toplumsal bir aradalık konusunda sorunlar ortaya çıkarmasıdır.

Burada, toplumsal birlikteliği sağlamak adına yapılanları tanımlamak için iki kavram devreye girer. Bunlar tarihçi Eric Hobsbawm’ın “geleneğin icadı” ve Amerikalı folklorcu Richard M. Dorson’un “fake-lore” kavramlarıdır. Belirtmek gerekir ki, bu kavramlar sadece siyasal anlamda işlerliğe sokulmamış, popüler kültür, pazarlama ve bu çalışmanın konusu olduğu üzere, turizm alanlarında da kullanılagelmiştir.

1. DOĞAL, TARİHSEL VE KÜLTÜREL BİR COĞRAFYA: KAPADOKYA

Günümüzde Kapadokya denilince yoğunlukla Nevşehir sınırlarında kalan Aksaray, Niğde ve Kayseri'nin belirli bölgeleri anlaşılmaktadır. Doğa olaylarının neticesinde meydana gelen oluşumların insanların müdahaleleriyle bir yaşam alanına çevrilen bölge binlerce yıllık süreç sonucunda oluşmuştur. Hititlerden başlayarak Frigler, Luviler, Persler, Helenler, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin hakimiyetinde siyasal ve kültürel olarak zengin bir yaşamın ev sahipliğini yapmıştır (Arslan ve Bulut, 2017; Koç, 1989: 8). Hitit dinlerinden Zerdüştlüğe, Hıristiyanlıktan İslamiyet'e kadar pek çok inancın da beşiğı olmuştur.

Kapadokya bölgesinin coğrafi oluşumu yaklaşık 25 milyon yıl önce Üçüncü Jeolojik Zaman'ın ikinci yarısında Neojen dönemde başlamıştır (Tuncel, 1998: 19). Erciyes Dağı, Hasan Dağı ve Melendiz Dağının oluşturduğu volkanik konilerden meydana gelmiştir. Bu durum Aksaray ili sınırlarındaki Ihlara ve Kayseri'deki Soğanlı Vadilerinde de görülür (Tuncel, 1998: 22). Bu volkanik maddelerin bir kısmı doğal olaylar neticesine biçimlenmiş ve bugün Peribacası olarak adlandırılan yapıları meydana getirmiştir. Tüf olarak isimlendirilen bu volkanik maddelerin kolayca işlenebilmesi, insanların bölgeyi yaşam alanına çevirmelerine, buraları barınaktan, dini mekana kadar farklı amaçlarla kullanmalarına imkan sağlamıştır. Tokalı Kilise, Çarıklı Kilise, Elmalı Kilise ile Derinkuyu ve Kaynaklıda bulunan yer altı şehirleri bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca yer altı ambarları da günümüzde hala kullanılmaktadır (Tuncel, 1998: 38).



Roma döneminde Pontos Kappadokiası ve Kappadokia.

Harita 1. Antik Anadolu Haritası (Kaynak: Pekin, 2018)

Antik dönem coğrafyacısı Strabon Kapadokya'yı şu şekilde tanımlamaktadır: "... bu ülkenin aynı dili kullanan sakinlerinin güneyde Kilikia Tauros'ları diye adlandırılan dağlar, doğuda Armenia ve Kolkhis ve değişik dil konuşan aradaki halklar ve kuzeyde Halys Irmağı'nın ağzına kadar Eukseinos ve batıda hem Paphlagoni'lu kabileler ve hem de Phrygia'da yerleşmiş olan Lykaonia'lılara kadar uzanan Galatia'lılar ve Kilikia Trakheia'da oturan Kilikia'lılar tarafından çevrilmiş oldukları söylenebilir (Strabon, 2000: 1)". Strabon'un betimlemesi sınırların sadece coğrafi değil aynı zamanda kültürel olduğuna da işaret etmekte ve geniş bir alanı kaplamaktadır. Öyle ki Strabon, Makedonyalıların hakimiyeti sırasında bölge yönetiminin krallık haline getirilmesiyle coğrafyanın bir kısmına "Asıl Kapadokya", "Tauros yakınındaki Kapadokya" ve Büyük Kapadokya" diğer kısmına "Kapadokya Pontika" denilmiştir. İkinci bölge daha sonra "Pontos" olarak isimlendirilmiştir (Strabon, 2000: 3). Tarihsel olarak bölgenin göçler, siyasal süreçler neticesinde karışık bir yapıya sahip olduğu da görülmektedir (Arslan ve Bulut, 2017). Günümüz Kapadokya'sı da coğrafi, kültürel ve turistik ekseninde Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerini kapsayan şekilde kullanılır (Pekin, 2018: 21).

Koç (1989: 8), Romalıların baskısından kaçan erken dönem Hıristiyanlarının sığınağı haline gelmesini Kapadokya bölgesinin en önemli özelliği olarak belirtmektedir. M.S.

53 yılında bölgeye gelen Aziz Paulus hem Hıristiyanlığın yayılmasını hem de ilk kaya kiliselerinin kurulmasını sağlamıştır. M.S. 330 yılında Hıristiyanlığın serbest bırakılmasıyla birlikte bölgede manastır yaşamı da ortaya çıkmıştır (Koç, 1989: 8). Hıristiyanlığın Kapadokya bölgesinin kültürel ortamına etkisi çok büyük olmuştur. Hıristiyanlığın yoğun varlığı 1923 yılında Lozan Antlaşması çerçevesinde imzalanan *Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*'e kadar devam etmiştir.

Diğer taraftan Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte hem siyasal hem de kültürel anlamda değişimler yaşanmıştır. Türk beyliklerinden başlayarak Selçuklu'nun ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yıllar devam eden hakimiyeti bölgede Türk-İslam sanatını yansıtan yapıların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bölge içerisinde Mevlevilik ve Bektaşilik gibi tasavvuf gruplarının gelişmesi kültür dünyasını etkilemesinin yanı sıra hala günümüzde devam eden ve inanç turizmi bağlamında değerlendirilen kutsal mekanların ziyaretlerini sağlamıştır.

Bu haliyle Kapadokya, binlerce yıllık tarihi doğal, tarihsel ve kültürel süreçlerin iç içe geçtiği, insanın doğaya uyarlanma, ondan yararlanma ve birlikte yaşama deneyimini sağladığı bir ortamı yansıtmaktadır. Farklı inançların, farklı dillerin ve kültürlerin kalıntılarını ve sürekliliğini bir arada görmenin imkânı yine bu süreçle ilişkilidir.

Kapadokya ve Göreme Milli Parkı sahip olduğu bu tarihsel, kültürel ve doğal özellikleri sebebiyle, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) ve İstanbul'un Tarihi Alanlarıyla birlikte 1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne "Karma Miras Alanı" olarak dahil edilmiştir. Bir bakıma bölgenin "tescillenmesini" takiben bölgenin görünürlüğü atmasıyla beraber turizmin hızlı bir şekilde geliştiği görülmüştür (Tucker ve Emge, 2010). Tosun (1998: 599) Ürgüp özelinde 1950'lerden itibaren dinsel ve kültürel sebeplerle yabancı turistlerin bölgeyi ziyaret etmeye başladığını, 1980'lere kadar aynı gerekçelerin sürdüğünü ve bu süreçte yerel halkın küçük oteller, restoranlar ve hediyelik eşya dükkanları açarak sürece dahil olduklarını belirtir. Yine bu dönemde bölgeyi ziyaret eden turistlerin iyi eğitilmiş ve yerel halka, onların değerlerine saygı gösteren karakterde olduklarının da altını çizmektedir. Ayrıca yerel halkın da ziyaretçileri müşteri olmaktan çok bir misafir gibi algıladıklarını not etmektedir. Benzer bir tespiti Göreme'de 1984-2001 yılları arasında etnografik bir araştırma yürüten Hazel Tucker'da yapmaktadır (Tucker, 2003). Bu uzun süreli çalışmasını

Tucker (2003: 1), Picard'ın (1996: 8) “toplumların turistikleştirilmesi” (touristification of societies) çerçevesinde tanımlamaktadır. UNESCO listesine ek olarak devletin çıkardığı Turizm Teşvik Kanunları sayesinde 1990’larda bölgede turizm işletmelerinin hızla yaygınlaştığı görülmektedir (Çakır, Tören ve Evren, 2018: 205). Bu sayede hem köylerden merkeze hem de farklı şehirlerden yabancı dil bilen eğitilmiş insanlar bölgeye göç etmiştir. Bunlara ek olarak, turizm tersine göç noktasında da etkili olmuş ve ekonomik sebeplerle gidenler memleketlerine dönmüşlerdir (Çakır, Tören ve Evren, 2018: 212). Kültür ve doğa turizminin önemli destinasyonlarından birisi olan Kapadokya’ya sürekli artan bir ilgi söz konusudur. Nevşehir Valisi Ali Fidan’ın belirttiğine göre 2023 yılının ilk 10 ayında 4 milyonu aşan bir turist sayısı söz konusudur, ki bu COVID-19 pandemisi öncesi dönemi de aşan bir rakamdır. Artan bu rakamlar bir aşırı turizm olgusunu da gündeme taşımaktadır. Eren ve Bozkurt’un (2020) pandeminin hemen öncesinde yaptıkları araştırma bölgenin bu sorununa bir projeksiyon sunmakta, sektör çalışanlarının görüşleri çerçevesinde konuyu analiz etmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Folklor (Halkbilimi)

Terim olarak folklor ilk olarak William J Thoms tarafından 1846 yılında Athenaeum dergisinde kullanılmıştır. Thoms bu terimi halk edebiyatı ve halk antikitelelerini inceleyen bilim dalı adı olarak önermiştir (Örnek, 1977: 15). Aslında folklor kavramı, 18. yüzyıldan itibaren Almancada kullanıma sokulan “volkskunde”nin doğrudan İngilizceye çevrisidir (Atay, 2000: 154). Türkçede halkbilimi olarak yerleşen kavram önceleri “halkiyat”, “halk ilmi” ve “halk bilgisi” olarak kullanılmıştır (Özmen, 2003: 317). Sedat Veyis Örnek folkloru şu şekilde tanımlamaktadır:

“Halkbilim, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vardırılmayı amaçlayan bir bilimdir” (Örnek, 1977: 15).

Sedat Veyis Örnek’in genel tanımı karşısında ve “özgü yöntem” konusunun vurgulanması bakımından benzer bir tanımı Türkiye’nin önemli folklorcularından olan, çalışmaları çoğunlukla metin odaklı halk edebiyatına yaslanan Pertev Naili Boratav yapmaktadır.

“...din, müzik, dans, edebiyat müesseselerinin mahsullerini ve tıp ve baytarlık, tabiiye, astronomi vs, gibi ilimlerin vakıalarını fakat halkın içinden çıktığı haliyle, halk tarafından izah edilen şekilleriyle ve bunlar itikat-hurafe, anane karakterini haiz olduğu, münferit şahsi kalmadığı taktirde tetkik eder. Folklor bunları kendi hususi metodlarıyla tespit, tasnif eder ve işler; bu işleme, muhtelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde toplanmış malzemelerin mukayesesinden başlayıp, bunların sosyal muhitte, alelumum [genel olarak] hayatla muhtelif fikir cereyanlarıyla [akımlarıyla] içtimai hadiselerle vs... alakasının tespitine, menşelerinin aranmasına kadar terkihi [birleştirmeye dayanan] bir karakteri de haiz bir ilimdir (Boratav, 2011: 25”

Görüldüğü üzere Boratav’ın tanımında araştırma konuları tek tek verilmiştir. Örnek (1977: 17-20) bu başlıkları ve alt başlıkları kitabında ayrıntılı şekilde vermektedir. Her

iki tanıma da bakıldığında halk kültürüne ait olan neredeyse bütün konular folklorun araştırma alanına girmektedir.

Modernleşme, sanayileşme, göç gibi toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümün radikal şekilde yaşandığı bir dönemde ortaya çıkışı ile ilişkilendirilmektedir. Yaşanan bu değişimle yaşanan gelenekselin yitimi karşısında geçmişin bir “ihya” edilmesi olarak da yorumlanmaktadır. Bu haliyle folklor “içe dönük” bilimsel bir ilgi alanı olarak ortaya çıkmıştır (Atay, 2000: 155-156).

2.2. Otantiklik

Psikoloji, felsefe gibi farklı disiplinlerin farklı bağlamlarla ele aldığı otantiklik konusu, temelde öz olana referans vermektedir (bkz. Kaya, 2018: 4-8). Kelimenin Eski Yunanca etimolojisinde yer alan “auto” ve “hentes” kelimelerinden gelip, kendi kendine yapan kimse anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla kavram kendi özgünlüğünü taşıma olarak görülebilir. Kavram kültürel bağlamda özgün, orijinal olanı anırtmaktadır. Otantikliğin karşılığı olarak “aslıgibilik” ifadesini kullanan Yıldırım ve Değirmenci (2011) “aslıgibilik, şeylerin herşeyden önce elde olanın ötesinde, arkasında, ya da ona içkin olarak bir asla bağlı, o asla sadık tezahür ettiğini ya da etmesi gerektiğini belirtir” demektedirler.

Bir unsurun otantik olup olmadığına karar vermedeki tartışma, unsurun bir şeye referans vermesi gerekliliğinden ve/veya bir referans arayışından çıktığı söylenebilir. Unsurun otoritelerce otantik olarak kabul edilmesi bir bakıma orijinal olması veya orijinal olanı iyi temsil etmesine bağlı gözükmektedir. Kavramı kendi bağlamında ele alındığında, bir şeyin kopyası dahi olsa ya da imitasyonu da olsa kendi içerisinde otantik bağlamsal olarak yeniden üretilmiş olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla Edward Bruner’in (1994) Abraham Lincoln’ün 1830-1837 yılları arasında yaşadığı New Salem Kasabası’nın 1990’larda yeniden canlandırılması, içerisinde bulunan birkaç orijinal ürüne ve tarihsel kaynaklara uygun şekilde tasarlanması sonucunda “otantik yeniden üretim” gibi içerisinde zıtlık (oximoron) barındıran bir tanımlamayı daha anlaşılır kılmaktadır. Bu durum otantikleştirme olarak okunabileceği gibi kendi özgül durumu içerisinde bir otantik unsur olarak da değerlendirilebilir (Bruner, 1994: 407).

Bir başka durum ise “otantik”liğin bir atıf olmasıdır. İlerlemeci zamandan kopup durağanlaşan, değişmeyen, hep aynı kalarak özgünlüğü koruyan duruma bir atıftır.

Bruner'in broşürlerden hareketle ifade ettiği gibi Afrika turistler açısından böylesi özellikler taşıyan "prehistorik", "ilkel", "dokunulmamış", "etki dışında kalmış" bir bölgedir (Bruner, 1991: 240).

Otantiklik bir temas olarak da görülebilir. Otantik olan ile karşılaşan turistler kendi yaşamlarıyla kurdukları zıtlık karşısında sınırlı süreli ilişkiyi yeterli görmektedir. Çünkü temas bir içkinliği ve empatiyi değil görmeyi ve kenarında bulunmayı ifade eder.

Görüldüğü gibi otantiklik turizm araştırmalarının uzun yıllardır ele aldığı ve tartışmalı bir konudur (bkz. Kaya, 2018). Henüz ortaklaşmış bir tanımı bulunmaması ve tartışılıyor olması bir taraftan üretimi tetiklerken diğer taraftan çelişkileri beraberinde getirmektedir. Ning Wang (1999), otantikliğe dair karmaşık yaklaşımları ele alırken önerdiği varoluşsal otantikliğin turizm konusunda bir kaynak oluşturabileceğini belirtirken, Yvette Reisinger ve Carol J. Steiner'in (2006) kapsamlı şekilde gösterdiği objektif, inşacı ve postmodernist ele alışlar, otantikliğin sahip olduğu çok boyutluluğu göstermektedir. Bu tartışmaların neticesinde bir yaklaşımı veya tanımı doğru kabul etmek yerine geçişli ve bağlamsal olarak kavramı kullanmak işlevsel gözükmektedir ya da yine aynı yazarların belirttiği gibi "otantik" kavramının kullanımından vazgeçmek de mümkün gözükmektedir.

2.3. Fakelore (Sahte folklor), Folklorismus ve İcat Edilmiş Gelenek

Richard M. Dorson, folklorun aydınlar ile okuma yazması olmayanlar arasında ve milletler arasında bir ilişki kurduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle folklor insanlar ve kurumlar arasında ilişki geliştirme potansiyeline sahip bir alandır. Paylaşılan kültürel öğeler, kültürel benzerlikler ve benzemezlikler kurulan ilişkinin parametreleri olabilir. Diğer taraftan yine bu öğeler bir iletişim noktası haline de gelebilir. Ancak her zaman folklor gerçek kültürel öğeler üzerinden konuşulmamaktadır. Dorson, *dev oduncu Paul Bunyan* anlatısını temel alarak, bunun gerçek olmadığı ancak pazarlama için uydurulup, folklor sanılan bir unsur haline getirildiğini yazar ve bunu "fake-lore" olarak isimlendirir. Ona göre folklor öğesi mutlaka sözlü olarak yaşıyor olmalıdır, "ancak bir masal sadece yayında yaşarsa edebiyat olur, halk ürünü değil" diye yazar (Dorson, 2007: 12-13).

Fakelore'un özellikle otoriter rejimler tarafından politik maksatlarla kullanılması yazarların değindiği bir konudur. Gerek Dorson (2007), gerekse Fox

(2007), Nazilerin, Stalin Rusya'sının propaganda maksatlı olarak *fakelore* ürettiklerini belirtir. Bu yöndeki başka bir kavramsallaştırmayı İngiliz tarihçi Eric Hobsbawn "geleneğin icadı" ile yapmaktadır.

"İcat edilmiş gelenek', alenen ya da zımnem kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan bir pratikler kümesi anlamında düşünölmelidir" (Hobsbawn, 2006: 2).

Fakelore kavramı "ıcat edilen gelenek" ile benzerlik taşısa da, Hobsbawn'ın tanımından hareketle, icat edilen geleneklerin siyasal baskınlığı açıktır. Diğer taraftan, icat edilen geleneklerin tamamen uydurulmuş olmadığını, geçmişten veya yerel unsurlardan devşirilerek aktif hale getirildiği görölmektedir. Yine de zamanla icat edilen geleneklerin de turistik faaliyetler için kullanıldığını görmek, kavramın/kavramların akışkan yapısını işaret etmektedir. Bu iki kavramın yanında benzer ama daha ticari maksatlı olarak üretilen kültürel ürünleri kapsayan "folklorismus" kavramı ortaya çıkmaktadır.

"Folklorismus kavramı özgün bağlamlarından çıkartılarak daha çeşitli ve geniş bir izleyici için uygun hale getirilen, görsel ve işitsel şekilde dikkat çekici ya da estetik olarak hoşı giden kıyafet, halk ürünleri, festival performanslar, müzik ve sanat (yiycekler de dahil) için kullanılagelmiştir. (Bendix, 2011: 537)." Bendix (2011: 537) 1960'lardan önce Fransa'da ve Rusya'da neofolklorizmin halk kültürü öğelerinin yüksek kültür bağlamına uyumu çerçevesinde de tartışıldığını belirtmektedir.

Gerek "fakelore" kavramının gerek "folklorismus" kavramının 1950'ler sonrasında ortaya çıkması tesadüfi değildir. II. Dünya Savaşı sonrasında dünyanın iki blok olarak bölünmesi, özellikle gençlik hareketleriyle yeni bir evreye giren siyasal süreçler, toplumun ve topluluğun yeniden tanımlanması ve toplumun yeniden inşası sürecini beraberinde getirmiştir. Bu konular, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak küreselleşmenin hız kazanması, mobilitenin artması, tüketim kültürünün "norm" haline gelmesi, pazara her şeyin meta olarak sunulmasına da sebep olmuştur. *Fakelore*, *folklorismus* ve *ıcat edilen gelenekler* de bunlar arasındadır.

2.4. Kültür Turizmi

Deniz, kum, güneş şeklinde isimlendirilen ve dinlenme odaklı olan turizmden farklı olarak belki de ön plana en çok çıkan kültür turizmidir. Kültür turizmi, arkeolojik sit alanlarından geleneksel zanaatlara; görsel sanatlardan dans performanslarına kadar çok geniş alanı kapsamaktadır (Yamashita 2016: 212). Bu bakımdan entelektüel bir ilginin neticesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü kültür turizmi sadece görme üzerine değil, aynı zamanda bir deneyime de yaslanmaktadır. Örneğin, Trabzon’da yer alan ve Ortodokslar için oldukça önemli olan *Sümela Manastırı*’na ulaşmak için turistlerin dik merdivenlerden tırmanışı bir deneyimdir. *Şeb-i Arus Törenlerine* katılımı ve Semazenleri izlemesi bir deneyimdir. Bunlar dışında geleneksel bir ürünün üretimini deneyimlemeleri de bu kapsama girer. Dolayısıyla kültür turizmi sözel ya da kitabi bilginin ötesini hedeflemektedir. Ancak bu durumun da yarattığı çeşitli sorunlar söz konusudur. O da Dean MacCannel’in (1999) ifade ettiği “sahnelenen otantiklik”tir. *Sahnelenen otantiklik*, özetle yerel kültürün turistler için icra edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu da *folklorismus* ile oldukça yakından ilişkilidir.

Kültür turizmi, kültürel örüntünün ya da kalıntının yerinde ve/veya ortamında icracıları ve/veya kalıntıları göstermeyi vaat etmektedir. Burada John Urry’nin (2009) turist bakışı olarak isimlendirdiği, turist beklentisine uygun olarak, yerel unsurlar da turistin beklentisini karşılayacak şekilde organizasyonda yerini almaktadırlar. Bu sayede, yerelin geleneksel olarak uygulaya geldiği, gündelik yaşamının bir parçası olan veya özel dönemlerde (bayram, ritüel, geçiş töreni, festival vb.) uyguladığı pratikleri, turizm metası haline getirerek sergilemektedirler. Dolayısıyla *folklorismus* bu noktada, aşağıdan yukarı doğru işleyen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumalıkızık’ta kafelere dönüştürülen evler ve geleneksel kıyafetli garsonlar bunlara örnek teşkil etmektedirler.

Fakelore ise turizmde mevcut destinasyonu daha cazip hale getirmek için uygulanan bir yol olabilir. Buna verilen örneklerin başında Ayvalık Şeytan Sofrası gelmektedir. Halkbilimci Özkul Çobanoğlu’nun (1999: 10) derlediği anlatı şu şekildedir:

“...yörenin turizmini geliştirmeğe çalışan zamanın Ayvalık Kaymakamı, bir işletmeci olan Muvaffak Girginkardeşler’i orada bir turistik

gazino açmaya teşvik eder ve özel idare marifetiyle kendisine her türlü kolaylığı sağlayarak ikna eder. Kısa zamanda yol açılarak gazino inşa edilir. Muvaffak Girginer burayı “ıssız bir dağ başında” olmasından kına-ye olarak “Şeytan Sofrası” olarak adlandırır. Daha da ilginç ve orjinal kılabilmek için tepenin neredeyse dört bir yanını çeviren uçurumlar üzerinde bulunan 1,5 metre uzunluğunda yarım metre genişliğinde bir kaya oyuğunu su ile doldurur ve üzerini bir kafesle çevirerek “şeytanın ayak izi” olarak adlandırır ve “dilek kuyusu” olarak ilan eder.”

Şeytan Sofrası'nın anlam yüklemesiyle birlikte, turist bu arka plandan habersiz şekilde, orayı ziyaret etmekte ve anlatılanı gerçek olarak kabul etmektedir. Bir başka örnek de Sabahattin Ali'nin yazdığı Hasanboğuldu hikayesidir. Bu hikaye sonrasında bölge bilinir hale gelmiş ve anlatılanın gerçek olduğu düşünülmüştür. Bunlara benzer örnekleri çoğaltmak ve turizmle olan ilişkilerini görmek mümkündür (Türker, Kurt ve Özalpın Türker, 2016; Şahin, 2009).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bir araştırmanın yönteminin ve uygulanacak tekniğinin araştırma konusuna uygun şekilde seçilmesi gerekmektedir. Konuya bağlı olarak sadece literatür araştırması yapılabileceği gibi, uygulamalı alanlar için alan araştırmasının yapılması mekân, zaman ve bağlam konularının anlaşılması için önemli olmaktadır. Sedat Veyis Örnek *Türk Halkbilimi* (1977) kitabında “Öteki sosyal bilimlerde olduğu gibi halkbilimsel araştırma ve çalışmalarda da seçilen konuya ilişkin özgün ve güvenilir bilgi elde etmek, derlemek için araştırmacının araştırma yapacağı grubun ya da topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması denir” tanımını yaparken ve yöntem ve teknik arasındaki farklılığa işaret etmektedir. Alan araştırmasını bir yöntem olarak belirtirken, gözlem (olaya ya da toplumsal yaşama katılarak), görüşme, soru kağıdı (anket), kılavuz ve kaynak kişi kullanmayı teknik olarak ifade etmektedir. Turizmde Kültürel unsurların kullanımını merkeze alan bu araştırmada, kültür ve ilişkili konuları araştıran antropolojinin ve onun alt alanı olan halkbilimin bakış açısıyla incelenecek olduğundan, alan çalışmasına ismi belirtilen disiplinlerin yaklaşımı önem arz etmektedir.

Etimolojik olarak Yunanca kökenli insan anlamına gelen “anthropos” ve bilim anlamına gelen “logos/logia” kelimelerinden üretilen antropoloji en geniş anlamıyla biyolojik ve kültürel boyutlarıyla insanı inceleyen bilim olarak tanımlanabilir (Özbudun, 2003: 47). Modernleşme sürecinin bir disiplini olarak ortaya çıkan disiplin sömürgeci dünyayla olan ilişkisi yüzünden eleştirilerin hedefi olmuştur (bkz. Asad, 2008). Antropoloji geniş bir ilgi alanına sahip olması sebebiyle kendi içerisinde alt alanlara ayrılmıştır. Özellikle Amerikan antropolojisindeki uzmanlaşma yaygın kabul görmektedir. Buna göre insanların biyolojik özelliklerini, evrimsel sürecini inceleyen ve içerisinde paleoantropolojiyi ve fizik antropolojiyi barındıran biyolojik antropoloji; insan kalıntılarını ve kültür dünyasını araştıran arkeolojik antropoloji; insanın en önemli edimlerinden birisi olan ve kompleks bir iletişim ağı olan dili inceleyen dil antropolojisi ve kültürel ve toplumsal kurumları inceleyen sosyal kültürel antropoloji yer almaktadır. Kendi içlerinde uzmanlık alanlarına sahip olmalarına rağmen bu alt disiplinler arasındaki ilişki antropolojinin bütüncül bakışını sağlayan ve onun hem doğa bilimleri hem de sosyal-beşeri bilimler içerisinde konumlandırılan bir özelliğe

sahiptir. Bu çalışmada sosyal kültürel antropolojinin perspektifinden Kapadokya turizm bölgesindeki kültürel unsurların kullanımı ele alınacağından, bu disiplinin araştırma yöntemini açmak yararlı olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, antropoloji ve sömürgecilik ilişkisinde, batılı devletlerin sömürgeleştirdikleri coğrafyalarda yürütülen araştırmalar önem kazanmaktadır. Sömürgeci devletler, hakimiyet kurdukları devletlerde yönetimlerini kolaylaştırmak adına yerel kültürün araştırılması için çeşitli antropologları görevlendirmişlerdir. Antropologlar yerel grupların dünyalarına temas ederek kültürlerine dair ilk elden veri toplayarak bunları incelemişlerdir. Dolayısıyla antropolojinin ortaya çıkışından itibaren, James Frazer gibi çeşitli ansiklopedistlerin varlığına rağmen, alan çalışması disiplinin temel veri toplama tekniği olmuştur. Hatta 1874 gibi erken bir tarihte Britanya Bilim Teşvik Birliği *Notes and Queries on Anthropology* isimli bir araştırma kılavuzu yayımlamış, bu çalışma yıllar boyunca yeni düzenlemelerle tekrar basılmıştır. Bu kılavuzun başlığında yer alan ve daha sonraki baskılarda yer almayan “uygarlaşmamış bölgelerdeki gezginlerin ve yerleşimcilerin kullanımı için (for the use of travellers and residents in uncivilized lands)” ifadesi dikkat çekicidir. Bu kılavuzda saç, ten rengi, koku, dış görünüş gibi anatomik özelliklerden, astronomi, kanibalizm, din, büyü, suç, yemek, sağlık, mitoloji, hukuk, ticaret, avlanma, göçer yaşam, tarım, kölelik, akrabalık, toplumsal ilişkiler, oyunlar, seremoniler, kıyafet gibi kültürel unsurlara kadar pek çok başlığa yer verilmiştir.

Kurumsal bir yayın olarak ortaya çıkan ve güncellenerek defalarca basılan bu kılavuz antropolojinin alan çalışmasına verdiği önemi göstermektedir. Uzun yıllar boyunca pek çok antropolog tarafından alan çalışması yapılmasına rağmen (Delgado Rosa, 2022), İngiliz antropolojisinin önemli ismi Bronislaw Malinowski'nin 1922 yılında yayımladığı *Argonauts of the Western Pacific* kitabı ile antropolojik alan araştırmasında, başka bir ifadeyle etnografide önemli bir değişim yaşanmıştır. Klasik etnografinin kurucusu olan Malinowski (Atay, 2017), alan araştırmasında, tıpkı laboratuvar ortamında çalışan bilim insanlarının yaptığı gibi, alanın betimlenmesi gerektiğini, yerli grubun kültürünün doğru anlaşılması için yerel dilin öğrenilmesinin ve bunun için de alan çalışmasının uzun zamana yayılmasının zorunluluk olduğunu dile getirmiştir. Böylelikle etnografik çalışmanın verilerinin daha güvenilir hale geleceği ve daha bilimsel bir anlam kazanacağı düşünülmüştür. Bir taraftan objektiflik

kaygısı taşıyan bu yaklaşım diğer taraftan, öteden beri gelen araştırmacının alandaki otoritesini sürdürüyor, Atay'ın ifadesiyle “korkusuz, duygusuz ve tarafsız yarı-tanrı bir biçime bürünüyordu.” Bu durum antropoloğun belirlediği özne-nesne ilişkisinin devam etmesini ve batılı antropoloğun yerli karşısında hiyerarşisini koruyordu. Durum bununla kalmamış, Malinowski'nin çalışmalarında göstermeye çalıştığı objektif duruşun gerçekliği, ölümünden sonra *A Dairy in the Strict Sense of the Term* başlığıyla yayımlanan alan günlüğüyle yeni bir tartışmayı alevlendirmiştir. Clifford Geertz (1990:45), günlüğün yayınlanmasıyla ortaya çıkan durumu şu çarpıcı cümlelerle ifade etmiştir: “Bronislaw Malinowski'nin *A Dairy in the Strict Sense of the Term*'i de antropoloji çalışmalarının nasıl yürütüldüğüne ilişkin yerleşik imajın geçersizliğini pek güzel ortaya koyuyordu. Egzotik çevreye kendini uyarlamış, bukalemunsu bir alan araştırmacısı miti -yürüyen bir anlayış, incelik, sabır ve kozmopolitlik mucizesi miti, belki de bu mitin yaratılmasına en büyük katkıda bulunmuş kişi tarafından yerle bir ediliyordu.”

Geertz'in altını çizdiği ve “mit” olarak ifade ettiği ve bir bakıma çizilen, icat edilen bir imaj tarafsız araştırmacısı fikrinin antropologlarla sınırlı olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak antropologların araştırılan grupla olan ilişkisinin uzun zamana yayılması, katılarak gözlem ile ortaya çıkan ilişkinin ilişkisel ve etkileşimsel sonuçlarının daha kolay fark edilir hale getirdiği de yadsınamaz. Bu da beraberinde etnografik metne ve örneklenen kültürel gruba yönelen odağın aynı zamanda yazara ve onun alan deneyimlerine, dolayısıyla metni ortaya çıkaran sürece kaymasını getirmiştir (Atay, 2017: 191). Çünkü alan çalışması antropoloğu değiştirmektedir (Atay, 2017: 193).¹

Etnografik alan çalışmasında ister katılarak gözlem olsun ister derinlemesine görüşmeler olsun kültürel unsurların işleyişini kavramanın yolu, onların anlam dünyasını, bağlamını ve ilişki ağlarını tanımakla mümkündür. Geertz'in (1990: 56) belirttiği gibi, “... yerlilerin iç yaşamının biçimini ve baskısını anlamak; bir manevi özdeşlik kurmaktan çok, bir atasözünü kavramaya, bir imayı yakalamaya, bir şakayı anlamaya ya da... bir şiiri okumaya benzer.”

Bu sayede antropolojiye atfedilen “ötekinin dili” olma misyonundan sıyrılarak, metnin uzun sürecin sonunda deneyim ve bilgi sahibi olan antropoloğun yorumlamasına doğru

¹ Alan araştırması sürecinin araştırmacıyı etkilemesi hakkında bkz. Geertz; 2010; Atay: 1996.

bir geçiş yaşanmıştır. Yorumlamalardaki aşırılıkların kontrol edilebilirliği konusundaki çekinceler söz konusu olmakla birlikte, kültürel antropolojide aynı bulguların birden farklı yorumlarının “eşit derecede” doğru olabileceği kabul edilir (Faubion, 2021: 42).

Antropolojik alan araştırmasında yukarıda da belirtildiği üzere gözlem, katılarak gözlem ve mülakat teknikleri uygulanmaktadır. Bu teknikler arasında en çok vurgulanan katılarak gözlem tekniğidir (Bates, 2009; Kottak, 2001; Kottak, 2021.) Katılarak gözlem, etnografin araştırma için belirlenmiş bir toplumun gündelik yaşamına dahil olmayı ifade eder (Kottak, 2001: 28). Çoğunlukla uzun süreli araştırmalarda uygulanan bu teknik ile kültürel ve toplumsal unsurlar kendi rutini içerisinde gözlemlenir ve araştırılan konunun bağlamı anlaşılmaya çalışılır. Ancak Geertz’in belirttiği gibi araştırmacının varlığı işleyişe etkisi olabilir. Bu sebeple uzun süreli gerçekleşen katılımda bu etki en aza indirilebilir. Katılarak gözlemde araştırmacı sadece gözlem yapmakla kalmayıp zaman zaman etkinliğe iştirak edebilir. Bu etkinlik hasata katılma olabileceği gibi bir ritüele veya bir ava dahil olma da olabilir. Böylesi bir süreçte araştırmacının araştırılan grupla olan sınırın azalması da mümkündür. Bu durumdan farklı olarak araştırmacı sadece gözlemde de bulunabilir. Katılarak gözlemin de ilk zamanlarında da araştırmacının aşinalığı artmadığı için gözlemlediği pek çok durum farklı görüneceğinden bunların kayıt altına alınması ve dikkatli bir gözlemlerle elde edilen verilerin not edilmesi araştırma için önemlidir (Kottak, 2001: 29).

Diğer bir teknik olan görüşme ve/veya derinlemesine görüşme sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerin pek çok alanında kullanılmaktadır. Yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış şekilde gerçekleştirilebilir. Katılarak gözlem sürecinde gerçekleştirilebileceği gibi planlı şekilde sadece bunun için de muhataplarla bir araya gelinebilir. İkinci şekilde gerçekleştirilen görüşmeler hedef odaklı olduğu için sınırlı zamanda yzeyssel sonuçlar verebilir. Bu yüzden elde edilen veriler analiz edilirken bu durum dikkate alınmalıdır. Söz konusu görüşmeler için seçilecek kişilerle kurulan temasın şekli, aracılar, görüşme zamanı ve mekânı önemli olabilmektedir. Bir bakıma derinlemesine görüşme tekniği uygulanan sözlü tarih araştırmalarında görüşme meknının muhatabın kendisini rahat hissedeceği, konuyla ilgili objelerin bulunduğu bir mekân tercihinin verimli sonuçlar üreteceği belirtilmektedir (bkz. Thompson, 1999). Bunlara ek olarak etnografik

görüşme de uygulanan teknikler arasında yer almaktadır. Etnografik görüşme, derinlemesine yapılan görüşmenin çok defa gerçekleştirilmesidir. Etnografik görüşmeler “araştırmacı ile mülakat yapılan kişilerin dünyalarındaki olayların anlamlarını bilinçli bir şekilde keşfetmek için yeter zaman ve açıklık içermektedir” (Heyl, 2021: 369).

Son yıllarda bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi antropoloji ve folklor araştırmalarına dijital ortamların dahil edilmesi söz konusu olmuştur. Öyle ki buradan türeyen bir dijital etnografi ve netlore gibi alanlar dahil edilmiştir. Gelişen teknoloji, kullanım yaygınlığı ve mesafeleri önemsizleştirecek şekilde grupların buluşması ya da yeni grupların oluşturulması gibi imkanlar sunan dijital dünya zaman ve mekânı aşkın temsili ortamlar yaratmaktadır.

Bu araştırmada, yukarıda özetlenen antropolojinin araştırma tekniklerinden yararlanarak Ocak-Ekim 2023 arasında farklı zamanlarda alan ziyaret edilerek veriler toplanmıştır. Kapadokya bölgesi turist rehberleriyle ve sektör çalışanlarıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve gözlemler yapılmıştır. Bu görüşmelere, çömlek ustaları, semazenler, el sanatları uygulamacıları da dahil edilmiştir. Ayrıca izin alınarak performatif şekilde sergilenen sema törenleri, çömlek yapımı ve Türk gecesi etkinliklerine katılım sağlanarak gözlem yapılmıştır. Böylelikle farklı tekniklerle elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bunlara ek olarak araştırma konusuna dahil edilen atölyelerden, sema törenlerinden ve turistler için kurulmuş pazarlardan yazarın çektiği görsel malzeme metin içerisinde uygun yerlerde verilmiştir.



4. KAPADOKYA'DA FAKELORE, SAHNELENEN OTANTİKLİK ve İCAT EDİLEN “GELENEKLER”

4.1. Bir Fakelore Olarak “Güzel Atlar Ülkesi”

Yaygın kabule göre Kapadokya adı “Güzel atlar ülkesi” anlamına gelmektedir. Bu bilgi artık yerleşik ve sorgulanmaz şekilde yaygın bir kullanıma sahiptir. Hatta algı da bu yöndedir ki, “güzel atlar ülkesi” denildiğinde akla “Kapadokya” gelmektedir. Bu ifadenin kaynağı olarak Pers dili gösterilmektedir. Oysa Faruk Pekin, dilbilim araştırmalarının bu bilgiyi doğrulamadığını belirtir. Kelime kökeni itibariyle Katpatuka, Hepat/Khepat sözcüklerinden ya da Kızılırmak kolu olan Kapadoks (Delice Çayı) adından türemiş olabileceğini belirtir (Pekin, 2018: 22).



Fotoğraf 1. At heykelleri. <https://www.urgup.bel.tr/proje/masal-kent-urgup-seyir-terasi-projesi#images-1>

Kapadokya bölgesi içerisinde yer alan Göreme Milli Parkı, coğrafi olarak sahip olduğu özgün yapısı ve bu coğrafi yapının ev sahipliği yaptığı tarihsel ve kültürel dokusu sebebiyle 1985 yılında UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) tarafından Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Karma Kültür Alanı olarak kabul edilmiştir (<https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-Dünya-Mirası-Listesi>). Sahip olduğu Peri Bacaları, dini mekanları, yer altı şehirleriyle büyük bir

kültürel coğrafyadır. “Güzel atlar ülkesi”nin referansı Kapadokya’nın atlarıyla meşhur olduğu düşüncesidir. Emiroğlu ve Yüksel (2009: 353), Karaman ile Kapadokya’nın özdeşleştirildiğini ve Kapadokya’nın *Karaman atlarının* pazarı olduğunu düşündüklerini yazmaktadırlar. Günümüzde de yıllık olarak adlandırılan başı boş atları hala yörenin karakteristiği olarak görmek mümkündür. Öyle ki bölgenin farklı yerlerinde pek çok at çiftliği bulunmakta ve atlı geziler yapılmaktadır. Bunun alternatif turizmi ve ürün çeşitliliğini destekleyeceği düşünülmektedir (Güngör, 2016). Belirtildiği gibi “güzel atlar ülkesi” ifadesinin kaynağı bilinmemekle birlikte bölgeye masalsı bir anlam verildiğini, coğrafyanın mistik bir hale getirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. *Peri bacaları* isimlendirmesi de bu mistisizme ve masalsılığa paraleldir ve yerel anlatılarda da bu yönde hikayeler bulunduğu aktarılmaktadır (Baran, 2018). 1950 yılında Kapadokya’ya bir gezi gerçekleştiren yazar Yorgos Seferis, metni boyunca hiç “Peri bacası” ifadesi kullanmayıp, yek pare kaya ya da kaya anıtı anlamlarına gelen “monolit” kelimesini tercih etmiştir. Kitabın çevirmeni Seferis’in bu kelimeyi hiç duymamış olabileceğini not etmektedir (Seferis, 1997: 90). Dolayısıyla “peri bacası” kelimesinin ortaya çıkışına dair net bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir.

Çevrimiçi gezi/seyahat siteleri Peri bacalarının efsanesine, bölge tanıtımında yer verirler. Efsaneye göre, periler bölge halkını kötü devlerden kurtarmış ve insanlar mağaralarda, periler de sivri kayacıkların odalarında yaşamışlardır. (<https://gezelimgorelimbilelim.com/2013/03/kapadokya-peri-bacalari.html>; <https://gezimanya.com/kapadokya/gezilecek-yerler/peribacalari-efsanesi>).

Yerel bir haber sitesinde de, ismi verilmeyen ancak anlaşıldığı kadarıyla oralı olan yazar, babaannesinin, mağaralarda perilerin (üç harfliler) yaşadığını ve bu yüzden oralara “peri bacası” isminin verildiğini belirtmektedir (<https://www.fibhaber.com/kultur/per-bacalari-masali-h7229.html>).

Kapadokya’nın simgesel unsurlarından birisi olan “Üçgüzeller” de benzer mistik ve masalsı bir anlatıya sahiptir. Çoban ve prensesin aşkına dair olan anlatıya göre, oranın kralının evlenmelerine karşı çıktığı kızını, kocası çobanı ve bunların çocuklarını öldürmek istemesi üzerine, kralın kızının Tanrı’dan dileği ile mucizevi şekilde üçü de taşa dönüşüp, orada kalmışlardır” (Baran, 2018: 84-88). Bazı kaynaklarda yer alan bu anlatıların teyit edilmesi bölge halkının sözlü kültürüne dair bir araştırmayı zorunlu

kılmaktadır. Örneğin Uçhisar'da oranın yerlisiyle tesadüfen gelişen bir sohbette yukarıda aktarılan hikayelere dair bir bilgilerinin olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Kapadokya ismine yüklenen anlam gibi bir üretim söz konusu olabilir.



4.2. Toprak, Su, Ateş ve Turizm: Çömlek

Kapadokya turizmine bağlı olarak ticarileşmiş maddi kültür ürünlerinden biri çömlektir. Özellikle Avanos çevresinde geleneksel bir ürün olan çömlek ve topraktan üretilen ürünler gündelik yaşamın içinde ev eşyası olarak geçmiş zamanda çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Günümüzde ise süs eşyası kullanımlarıyla ön plandadır.

Kızılırmak'ın geçtiği Kapadokya'da çömlek yapımı ve kullanımı binlerce yıl eskiye gitmektedir. Bölgede bulunan ırmağın taşıdığı toprağın çömlek yapımına elverişli olması bu bölgede çömlek dilinin gelişmesi ve uzun yıllar boyunca gündelik yaşamın bir parçası olarak kalmasını sağlamıştır. Arkeolojik buluntuların da gösterdiği üzere çömleklerden yapılan işçilik yemeden içmeye kadar pek çok alanda kullanılacak şekilde çeşitlenmiştir. Yoğun çömlek üretimiyle kervanlarla Adana'ya kadar gidilerek ticaret yapıldığı bilinmektedir (İşçen 2010). Toprağın pişirilmesi için gerekli olan ocakların tekniği ve ateş için kullanılan malzemeler de bölgenin özelliklerine göre şekillenmiştir. Kapadokya bölgesinde ormanlık alanların azlığı üzüm artıklarından talaşlara kadar farklı malzemelerin ateş için kullanıldığı aktarılan bilgiler arasındadır.

Alan çalışmasında görüldüğü üzere özellikle Avanos'ta çömlek işi pek çok ailenin kendisinin uyguladığı bir pratik olup babadan oğula aktarılmıştır. Geçmişte erkeklere has olan bu uygulama karşısında kadınlar ise ev işleri, çocuk bakımı, tarımsal faaliyetlerin yanında dokuma işiyle uğraşmışlardır. Öyle ki görüşmelerin aktardığına göre geçmişte çömlek işini bilmeyen erkeklerin evlenme sürecinde zorlanmaktaydılar. Bu da göstermektedir ki çömlek sadece bir uğraş olmanın ötesinde toplumsal cinsiyete atfedilen ve bir gereklilik olarak görülen beceridir. Diğer taraftan bu durum toplumsal yaşam içerisindeki iş bölümünü göstermektedir. Ek olarak çömlek işini çocukların babalarından öğrenmesi bu el sanatının geleneksel olarak sürekliliğinin sağlanmasına ve kültürel pratiklerin aktarılması hususunda kuşaklar arası bir geçişin sağlanmasında önemli olmuştur. Nitekim diğer el sanatlarında da görüldüğü üzere babadan oğula, anneden kıza veyahut ustadan çırağa aktarılan bilgi folklorik anlamda bir işin yapılmasını değil aynı zamanda kültürel öğelerin gündelik yaşam pratiği içerisinde verilmesini de sağlamaktadır. Terminolojik anlamda bu kültürleme ve kültürleşme süreçlerinin birer parçasıdır.

Klasik anlamda çömleklerde süslemeler eski uygarlıklarda karşımıza çıkarken, gündelik ev eşyası kullanımında nadiren görülmektedir. Çömlek ustalarıyla yapılan

görüşmelerde geçmişte evde kullanılan çömlüklerin nadiren süslediği daha ziyade en basit formuyla kullanıldığı aktarılmıştır. Bu durum estetik kaygılar yerine kullanım amacına uygun şekilde üretildiğini bize göstermektedir. Çünkü gündelik yaşamda işlev daha ön plandadır. Bu durum pratik ürünlerin yaygınlaşmasıyla birlikte değişmiştir. Özellikle plastik ürünlerin piyasaya sürülmesi ve yaygınlaşmasının ardından çömlüğe olan talep azalmış ve geçmişteki önemini yitirmiştir. Çünkü plastik çömlüği nazaran daha pratik daha kolay temizlenen ve daha kolay ulaşılan bir ürün iken çömlük toprağın alınmasından çamuruna çamurun pişirilmesinde den çıkartılıp temizlenmesine kadar uzun bir sürecin ve emeğin sonucunda oluşan bir üründür. Böylesi bir dönüşüm sonucunda çömlüğin daha az talep görmesi karşısında çömlük ustaları da yavaş yavaş bu meslekten ayrılmışlar ve bir kısmı yurt dışına gitmiş bir kısmıysa farklı işlerle yaşamlarını idame etmişlerdir. Dolayısıyla bu durum zanaatın sürekliliği için bir tehdit oluşturmuş, sonraki nesillere aktarılması veyahut yeni nesillerin bu zanaata eğilim göstermesi azalmıştır. Bölgenin ünlü ustalarından Chez Galip ismiyle bilinen Galip Körükçü (2022: 7) kitabında yurt dışına giden ustaların bir kısmının lağım gibi pis işlerde zor koşullarda çalıştığını ve genç yaşlarda bu dünyadan yitip gittiğini belirtmiştir. Bugün geleneksel el sanatı ya da maddi kültür ögesi olarak anılan alanların gün geçtikçe azalması, ustalarının yetiştirecek yeni insan bulamaması bu sebeplerdendir. Gündelik yaşamda karşılığı az olan zahmetli ancak geliri yeterli olmayan ürünler genel anlamda yok olmaya yüz tutmaktadır. Bu anlamda turizm el sanatlarının yaygınlığını artırmada ya da işlevselliğini, önemini yeniden kazandırmada çok etkili olamasa da zanaatın bir şekilde sürekliliğini, kültürel öge olarak bir sonraki nesile (aynı soydan olmasa da) aktarılmasına katkı sunmaktadır.

Turizm bölgesi içerisinde özellikle Avanos'ta yaygın olan çömlük imalatı atölyelerde ve hediyelik eşya satan dükkanlarda turistlere pazarlanmaktadır. Bu atölyelerin pek çoğunda gelen turist gruplarına bir çömlük yapımı sahnelenmektedir ve isteyen turistlere ücret karşılığı deneme yaptırılmaktadır.



Fotoğraf 2. Turislere yönelik çömlek yapımı. (Fotoğraf yazara aittir)



Fotoğraf 3. Çömlek yapımını deneyimleyen turistler. (Fotoğraf yazara aittir.)

Bu gösterilerde çömlek hakkında bilgi verilmekte, malzemesinden pişirilmesine üretim süreci aktarılmaktadır. Turist gruplara gösterilen yapım tekniği geleneksel ahşap aletlerle yapılmakta çömleğin otantikliği ve geleneksellik vurgulanmaktadır. Ancak artan üretim ve gelişen teknoloji ile yeni aletlerin ve fırınların kullanıldığı da belirtilmektedir. Örneğin geleneksel üretim tarzında kullanılan ve “ıptidai” olarak nitelenen (Koşay ve Ülkü, 1962) “kara fırın” kullanımı azalmıştır (Aslan, 2012). Bazı

mağazalarda usta çömlek yapım sürecine gelen turistlerden birini misafir ederek eğlenceli bir ortam yaratabilmektedir. Hatta tiyatral bir hava vererek sahneye çıkara gibi tezgâhın başına geçen, el beceresini hızlı bir şekilde gösteren ustalar da mevcuttur. Bu ustalar yoğunluğa bağlı olarak bir gösteriyi tamamlayıp, rolünü icra için hemen yandaki diğer odaya giderek “sahne” alabilmektedir. Turizmin devinimi burada kendini göstermekte, her turist özgün bir sunumla karşılaştığını düşünmektedir. Oysa turist rehberleri aynı filmi tekrar tekrar izleyen bir “sinema makinisti” misali bir durumla gruba eşlik etmektedirler.

Turist grupları atölyelerin mağazalarında gezdirilerek çok farklı ürünleri görmeleri ve almaları sağlanmaktadır. Çömlek atölyelerinin bazılarının merkezin dışında geniş alanlar üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Bunlar arasında Güray Çömlekçilik ve Seramik mağazasına ait atölye ve müze farklı bir konuma sahiptir. Güray müze belirtildiğine göre dünyanın ilk ve tek yeraltı seramik müzesi olma özelliğine sahiptir. Yerin yaklaşık 20 metre altına inşa edilen müzede antik eserlerden çağdaş sanat ürünlerine kadar geniş yelpazede ürünler bulunmaktadır. Kronolojik olarak arkeolojik eserlerden başlayan müze gezi rotası çağdaş resim sanatına ait ürünlerle tamamlanmaktadır. Tasarım olarak Kapadokya’yla özleşen mağara konseptiyle ve sergileme açısından modern müzecilik usulüne uygun şekilde tasarlanmıştır. Özellikle antik ürünlerin varlığı bölgede toprak malzemelerinin köklerini vurgulamakta kalmayıp kültürel sürekliliği ve eski medeniyetlere ev sahipliği yapan coğrafyanın önemini de göstermektedir.



Fotoğraf 4. Güray Müzeden Bir Görünüm (Fotoğraf yazara aittir).



Fotoğraf 5. Güray Müzeden Bir Görünüm (Fotoğraf yazara aittir).

Müzenin tasarımında geniş alanlara yer verilmiş olması konser, söyleşi, kokteyl, konser, dans ve sema gösterisi için ortam sağlamaktadır. Bu da mekânın çok boyutlu ve işlevsel

kullanımını örnekleme ektedir ortamın mistik dokusu bu etkinliklere farklı bir doku vermektedir ki bu da müzenin resmi sitesinde altı çizilen bir unsurdur.



Fotoğraf 6. Güray Müze’de farklı etkinlikler için kullanılan orta alan. (Fotoğraf yazara aittir.)

Müzeyle bitişik olan ve oraya bağlanan mağazada ürün satışı yapılmaktadır. Ürünler sadece çömlekler ile sınırlı kalmayıp seramik eşyalara yoğun bir şekilde rastlanmaktadır. Bu ürünler içerisinde geleneksel ürünlerle birlikte dinsel motifli eserler, küçük süs eşyaları ve hediyelik ya da ev eşyası olarak kullanılabilen bardak, kahve fincanı gibi farklı eserler bulunmaktadır. Ürünlerin tamamı Avanos’a özgü ürünler değildir. Farklı şehirlerden de alınan hem el yapımı hem de makine üretimi ürünler bulunmaktadır. Özel müşteriler içinse ayrı bir katta bulunan daha değerli görülen özgün ürünler tanıtılmaktadır.



Fotoğraf 7. Güray Müze'den sergilenen eserler. (Fotoğraf yazara aittir.)



Fotoğraf 8. Güray Müze'ye bitişik bulunan mağaza. (Fotoğraf yazara aittir.)

Bölgenin önde gelen çömlek ve seramik mekanlarından bir diğeri de Chez Galip olarak bilinen Galip Körükçü'ye ait atölyedir. Galip körükçü çocukluğundan itibaren çömlek işine girmiş, usta- çırak ilişkisiyle yetişmiş ancak bu sınırlar içerisinde kalmayıp yenilikçi denemeler yaparak ve sürekliliği sağlayarak bölgenin önde gelen ustalarından birisi haline gelmiştir. Galip Körükçü sadece Avanos bölgesinde değil uluslararası bir tanınırlığa da sahiptir yaptığı eserler farklı ülkelerde sergilenmiş yerli ve yabancı televizyon kanallarına röportajlar vermiş ve ulusal ve uluslararası atölyeler düzenlemiştir (Körükçü, 2022: 9). Avanos merkezinin dışında bulunan atölyesi turist grupları tarafından yoğun şekilde ziyaret edilmektedir. Atölyede diğerlerinde olduğu gibi girişte bir gösteri gerçekleştirilmekte, bunların bazılarını kendisi katılmakta bazen de atölye ustaları katılmaktadır. Çömlek yapımının ardından el işçiliğine dayalı boyamalar turist gruplarına “canlı” olarak gösterilmekte ve çeşitli bilgiler aktarılmaktadır. Ardından sergilenen ürünlerin satışı gerçekleştirilmektedir.



Fotoğraf 9. Turist ziyareti esnasında işlerini sürdüren çalışanlar. (Fotoğraf yazara aittir.)

Çömlek atölyelerinin çoğunluğunda izlenen prosedür aynıdır. Gelen turistler karşılanmakta bir çömlek yapımı sahnelenmekte, seramik boyama işleri çalışanların el işçiliğiyle gösterilmekte ve benzer konular hakkında bilgi verilip satışı ürünler yönlendirilmektedir. Mağazaların bir kısmı Kapadokya bölgesinin özgün karakterine uygun bir şekilde inşa edilmiş haldedir. Bu durum mekâna mistik, tarihi ve otantik bir doku kazandırmaktadır. Çalışan işçilerin ziyaret edilmesi de üretimin sürecini göstermekte ve turist grupları önünde bir performans sunulmasını sağlamaktadır.

Satışta olan ürünlerin geleneksel, dinsel ve modern tasarımlar içermesi hitap edilen kitleyi çeşitlendirme ektedir ayrıca bu haliyle farklı gelir gruplarından bireylerin ulaşabileceği bir skala sunmaktadırlar.



Fotoğraf 10. Geleneksel motifli ürünler (Fotoğraf yazara aittir.)



Fotoğraf 11. Geleneksel motifli ürünler (Fotoğraf yazara aittir.)

Kapadokya'nın pek çok yerinde satışa sunulan Hitit desenli ürünler çömlek ürünleri arasında dikkat çekmektedir. Özellikle Hitit şarap testisi farklı boyutlarda üretimleriyle bunlar arasında ön plandadır. Bu ürünün sürekliliği sorgulandığında geleneksel olarak

kullanılmadığı orijinali Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde bulunan eserden hareketle üretildiği, süslendiği ve sunulduğu bilinmektedir. Üzeri rapido tekniği ile süslenen Hitit güneş şarap testisi farklı renklerde, desenlerde, ebatlarda üretilmektedir. Üreticilerin ifadesine göre yoğun ilgi gören bu ürün gerek şarap servisi gerekse biblo olarak evde eşya ya da dekorasyon ürünü olarak kullanılmaktadır. Testi işçiliğine ve malzeme kalitesi göre değişen fiyatlara sahiptir. Birkaç yüz liradan başlayan testi fiyatı yüz bin lirayı aşan hale gelebilmektedir. Dolayısıyla ürünün her gelir grubundan insana hitap ettiği, yüksek fiyatlı olanların prestij gösterir bir mahiyete sahip olduğu söylenebilir.



Fotoğraf 12. Hitit Şarap Testisi (Kaynak: <https://www.gurayceramic.com/urun/996/hwj-hd004>)

Burada dikkat çekici bir unsur da Hitit vurgusunun yapılmasıdır. Anadolu'da ortaya çıkmış ve dünya tarihine damgasını vuran bir medeniyet olan Hititlerin turizmde sınırlı şekilde de olsa gösterilmesi Yunanistan ya da İtalya'da antik Yunan ve Roma medeniyetlerinin vurgulanmasını anırtmaktadır. Ancak bu konuda Hititlerin onlarla kıyaslanamayacak kadar geri planda olduğunu söylemek mümkündür. Neticede hem Avrupa tarihi yazımında hem de edebi eserlerde, felsefeden popüler kültüre bu medeniyetlerin anlatıları geniş yer bulmakta ve Avrupa kültürünün temelleri olarak sunulmaktadır. Oysa tarih kurucu bir özelliğe sahip olan Hititlerin (bkz. Koç, 2006) değil uluslararası alanda yerel düzeyde dahi bilinirliği sınırlıdır. Dolayısıyla Hitit

dönemini yansıtan ürünlerin biçimsel özelliği etkileyicilikleri dışında daha entelektüel bir kitleye hitap ettiği söylenebilir.



4.3. Dokunan Otantiklik Olarak Halı

Kapadokya turizminin önemli ticari ürünlerinin başında dokuma halıcılık gelmektedir. Pek çok turistik destinasyonda olduğu gibi Kapadokya turizm bölgesinde de satılan hediyelik eşya ve bölgeyi temsil eden ya da başka yerlerde de benzeri bulunan ürünlerden farklı olarak halı maddi değerinin yüksekliğiyle dikkat çekmektedir. Döviz ile satılan bir ürün olarak halı binlerce dolarlık ederi ile üst sınıflara hitap eden bir üründür. Bu haliyle turistlere yönelik halı sektöründe Kapadokya Türkiye'nin önemli bir merkezi konumundadır.

Orta Asya'da bir kurgandan çıkarılan ve en eski çift düğümlü halı, özellikle Türk kültürüyle tarihsel bir bağın kurulması sağlanmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar da halının Türk topluluklarında önemli bir maddi kültür ögesi olduğunun altını çizmekte, kullanım yaygınlığının yanı sıra motifler ve el işçiliğiyle onun sanatsal ve simgesel yönlerini göstermektedir (Yetkin, 1991; Deniz, 2005). Bu haliyle halı tarihsel ve kültürel bir değer taşımaktadır. Halk dokumacılığının yerel topluluklara kadar inmesi bu maddi kültür ürününün toplumsal olarak da önemine ve yerel motif ve tekniklerin uygulanmasıyla farklı pek çok özgün eserin varlığına işaret etmektedir.

Orta Asya ve Ortadoğu topluluklarında yaygın şekilde mevcudiyeti de gösterilmektedir ki halının menşei onun değerini belirleyen bir etmendir. Elbette bu durum el işçiliği, kullanılan malzeme ve motiflerle birlikte değerlendirilebilir. İran, Irak, Suriye gibi Türkiye'ye yakın ve komşu coğrafyalarda yaygın olması halının doğu coğrafyasından yaygınlaştığını göstermektedir. Anadolu'nun da pek çok bölgesinde örneğin Sivas, Erzincan, Tokat, Kayseri; Antalya, Hakkâri gibi farklı özelliklere sahip olan, kendi özgünlükleriyle bir bakıma "coğrafi işaret" taşıyan eserler söz konusudur.

Geleneksel kültürde yaşam koşullarına da bağlı olarak evlerde ve ihtiyaçlar çerçevesinde üretilen halılar, kırsal yaşamın geçim ekonomisine uygun şekilde ev halkı, özellikle de kadın emeğiyle üretilmiştir. Toplulukların sahip oldukları küçükbaş hayvanların yünleri, coğrafyada bulunan bitkiler halı dokunması için kullanılan maddeler noktasında belirleyici olmuştur. Bu durum aynı zamanda toplulukların atık üretmeden eldeki ürünlerden en fazla yararı sağlama anlamında uygulanan ekonomik bir stratejidir. Günümüzde farklı şekillerde ve biraz da hiciv olarak kullanılan "etinden, sütünden, yününden faydalanmak" ifadesi kırsal ve/veya Göçer hayvancılık yapan topluluklar için tüm anlamıyla gerçektir. Çünkü sınırlı kaynaklarla hayatını idame

ettirmeye çalışan topluluklar için gerek hayvansal gerekse evcilleştirilmiş ya da yabancı bitkisel ürünlerin kullanımı hayati öneme sahiptir. Bu açıdan hayvanlardan elde edilen yünlerin yatak, yorgan, yastık dışında dokuma olarak kullanımı da mümkündür. Dokumanın en önemli ayağı yünden iplik elde etmektir. Geleneksel olarak yün eğirme işine gelmeden önce hayvanın yünü zamana ve hayvanın durumuna bağlı olarak kesilir, yıkanır ve kullanılacak hale getirilirdi. Tamamıyla elle yapılan bu süreçler emek yoğun üretimlerdir. Eğrilerek elde edilen ipliklerden kıyafet (urba), çadır, keçe gibi çeşitli dokuma ürünler elde edilirdi. Halı ve kilim de bu dokuma ürünler arasında değerlendirilebilir. Görüleceği gibi geleneksel anlamda halının üretim sürecinin arka planında doğayla uyumlu, işlev odaklı ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir durum söz konusudur. Modernleşme, şehirleşme ve bu sürece eşlik eden yaşam biçimi diğer pek çok alanda meydana gelen değişim el ürünlerinin üretimini, yaygınlığını ve kullanım alanlarını etkilemiştir. Özellikle Türkiye’de halı kullanımı yaygın şekilde devam etmesine rağmen ürünlerin el dokuma olmaktan çıkıp, yerini fabrikasyon ürünlere bıraktığı görülmektedir. Bunun elbette temel sebebi değişen yaşam koşulları, aile bireylerinin el dokuma ürünleri yapmaktan uzaklaşması, göç ile değişen yaşam alanları, pratikleri ve ekonomileridir. Daha pratik ve uygun fiyatlı olan makina halıları tercih edilmektedir. Diğer taraftan dokumacı sayısının da azalması el üretimi halıyı daha değerli hale getirmiştir.

Halının değerli bir ürün olması şimdiki zamana mahsus bir durum değildir. Bilinen en eski halının bir kurgandan çıkarılması onun sadece işlevsel değil aynı zamanda bir prestij ürünü olduğunu da göstermektedir (Gürgünler, 2023: 86). Saraylarda ya da seçkinlerin evlerinde sıklıkla bulunması ve hem yerde hem de duvarlarda sergilenmesi de bu durumu örneklemektedir. Ancak bu ürünler sadece etnografik bir malzeme değil aynı zamanda sanatsal öğeler de barındırdığı için bu özelliğe sahiptir. Başka bir ifadeyle kullanılan düğüm sayısı işlenen motifler, kullanılan malzeme ve renkler halının değerini gösterir unsurlardır. Günümüz turizm sektöründe pazarlanan halılar da bu arka plana yaslanarak sunulmaktadır.

Halı Mağazaları

Kapadokya’da otuzun üzerinde halı mağazası bulunduğu belirtilmektedir. Bu mağazaların bir kısmı çok odalı, büyük malikane görünümüne sahip bir bakıma

ihtişamlı yapılardır. Bu yapılar bir han içerisinde değil ayrı müstakil vaziyettedir. Dolayısıyla misafirler/turistler çevreden yalıtılmış bu yapılara geldiklerinde seçkin bir mekâna girdiklerini dolayısıyla seçkin ürünlerle karşılaşacaklarını fark etmektedirler.

Halıların satıldığı dükkanlar çömlek atölyelerinde olduğu gibi sadece turistik ürünlerin pazarlandığı, turistin farklı birçok ürünü gördüğü, beğendiği ve aldığı yerler değildir. Bu mağazalar aynı zamanda ürünlerin malzeme, yapılış ve kültürel örneklerinin de tanıtıldığı dikkat çekici ürünlerin sergilendiği ve bir kısmında da dokumacıların el işlerinin yani “halının dokunmasını sahnelendiği” mekanlardır.



Fotoğraf 13. Bir halı mağazasında bulunan tezgah ve dokumacı (Fotoğraf yazara aittir.)

Açıklamak gerekirse, halı mağazasına giren turistler bir görevli tarafından karşılanırlar. Bu kişi gelen turist profiline göre farklı dillerde uzmanlaşmış bireylerdir. Onun eşliğinde görece büyük sayılabilecek ve odalara ayrılmış mağaza turu yapılmaktadır. Satış için hazırlanan odalara geçilmeden önce genel anlamda halı hakkında tarihsel ve kültürel bilgiler paylaşılmaktadır. Bu bilgiler aktarılırken duvarlarda bulunan resimler aktarılan bilgiyi görsel şekilde sunulmasına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla turistler fotoğraflarını gördükleri bilgileri somut bir şekilde kavrayabilmektedirler. Özellikle Türk kültüründe halının önemi bu anlatı içerisinde önemle vurgulanmakta, Orta Asya’da bulunan arkeolojik örnekler kimi mağazalarda

paylaşılmaktadır. Bunların başında Rusya’da Ermitaj Müzesi’nde sergilenen M.Ö. 500’lü yıllara tarihlenen Pazırık Halısı gelmektedir.



Fotoğraf 14. Pazırık Halısı. Hermitage Museum, Rusya.

<https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/879870>

M.Ö. V-IV. Yüzyıla tarihlenen ve Orta Asya’da Pazırık Kurganlarında bulunan bu halı tarihin en eski düğümlü halısı olarak bilinmektedir. Kırmızı renk yoğunluklu bu halıda at, geyik, aslan ve insan figürleri, geometrik şekiller yer almaktadır. Halının kompozisyonu ve simetrik düğümleri bilinen ilk Türk halısı olduğunu göstermektedir (Yılmaz, 2017). Mağazalarda, yaklaşık 2.500 yıl eskiye dayanan bu halının fotoğrafını ve replikasını görmek mümkündür. Bu sayede bir ürün olarak halının hem tarihsel kökeni hem de kültürel anlamı verilmeye çalışılmaktadır. Halılarda pek çok geleneksel motif bulunmaktadır (bkz. Alantar, 2007). Ancak, bunların kendi bağlamlarında

anlamları olmakla birlikte, eli belinde, hayat ağacı, çift boynuz vb. gibi günümüzde bunların ayrıntılı tanıtımına girilmediği satış sorumluları tarafından belirtilmektedir. Gelen turist gruplarına ayrılan vaktin sınırlı olması yanında turist profilinin de çoğunlukla bu bilgilere talepkâr olmaması bu durumun sebepleri olarak gösterilmektedir. Ancak geçmişte halı gösterilen turistlerin daha entelektüel ve ilgili oldukları ve onlara bu konularda bilgiler aktardıkları yine satış uzmanları tarafından söylenmektedir.



Fotoğraf 15. Pazırık Halısının Replikası, Çınar Halı. (Fotoğraf yazara aittir.)

Halı tanıtımı özetle şu şekildedir. Satış sorumlusu tarafından önce halının ne olduğuna dair bir girizgah yapılmakta ve daha sonra üretim süreci ve kullanılan malzemeler hakkında turistlere bilgi verilmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan husus halı mağazalarının bir kısmında dokuma tezgahlarının bulunmasıdır. Öyle ki ziyaretçiler geldiğinde bu dokuma tezgahlarının başına dokumacı kadınlar geçmekte ve dokuma işlemini gerçekleştirmektedirler. Dokumacı kadınlar veya satış uzmanı dokumanın nasıl yapıldığını özetle aktarmaktadır. Elle dokuma işleminin butik örnekleri olarak değerlendirilebilecek bu uygulamayı halı pazarlamanın bir sunumu olarak görmek gerekir. Ziyaretçiler doğrudan deneyimleyememelerine rağmen emek yoğun bu süreci birkaç dakika da olsa görme, sürece tanıklık etme ve halı üretiminin ayrıntılarına dair

fikir elde imkanına sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra yaygın bir turist davranışı olan fotoğrafla ya da videoyla kayıt altına almak için bir ortam da sunulmaktadır. Dolayısıyla sahnelenen otantiklik kavramlaştırmasının bir örneği burada görülmektedir. Dokumacılar, dokuma tezgâhları bu otantikliğin parçaları durumundadır. Eklemek gerekir ki çoğunlukla küçük boyutlu olarak dokunan bu halılar sadece turistlere göstermek amaçlı olmayıp işlem sonunda mağazaların stoğuna da dahil olmaktadır.



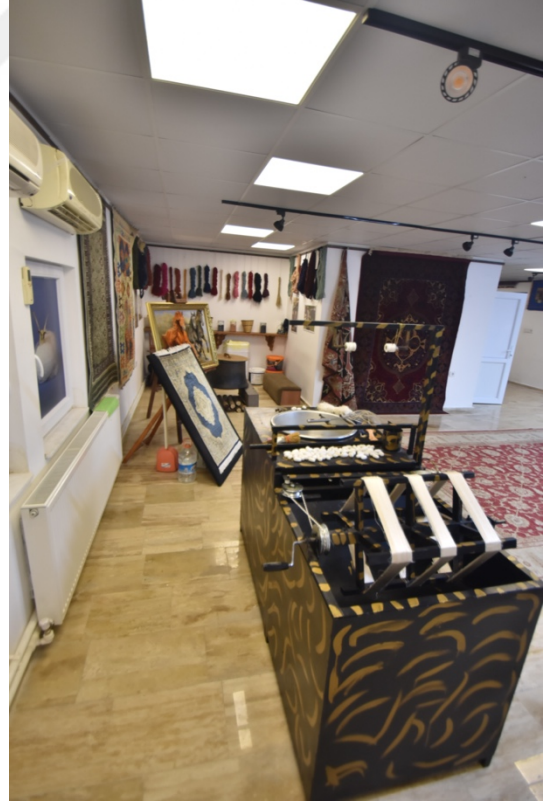
Fotoğraf 16. Dokuma tezgâhları. (Fotoğraf yazara aittir.)

Üretim süreciyle ilgili olarak mağazalarda gösterilen bir diğer unsur da dokunma malzemesi olarak bazı ürünlerde kullanılan ipeğin elde edilmesidir. Mağazalarda hazır bulunan tezgâhlarda bir çalışan ve satış uzmanı eşliğinde ipeğin üretimi anlatılmakta ve işlem gösterilmektedir. Henüz ham vaziyette bulunan kozalar tezgâhta tutulmakta, bazen turistlere bu kozalardan örnekler verilmekte ve kozanın ne zaman ipek üretimine elverişli olduğu, bir kozadan ortalama kaç metre ipek elde edildiği, kozadan üretilen ipeğin nasıl kullanıldığı verilen bilgiler arasındadır. Önceki yıllarda Hatay ve Bursa gibi şehirlerden alınan ipekle halı üretimi gerçekleştirilirken artık bu bölgelerdeki üretimin azalması sebebiyle çoğunlukla ipek yurt dışından ithal edilmektedir. Buna rağmen tezgâhta ipek üretiminin sergilenmesi otantik bir ortam yaratılmasını

sağlamaktadır. İpeğe atfedilen sembolik değer de buna eklendiğinde ipek halılarının önemi daha da vurgulanmış olmaktadır.



Fotoğraf 17. İpek Üretim Tezgâhı. (Fotoğraf yazara aittir.)



Fotoğraf 18. İpek Üretim Tezgâhı (Fotoğraf yazar aittir.)

Üretim süreciyle ilgili olarak tatbik edilmeyen ancak geçmişe dair bir anekdot olarak paylaşılan ipliklerin renklerinin geleneksel olarak doğal bitkilerden elde edildiği de

verilen bilgiler arasındadır. Günümüzde bu şekilde boya üretimi çok yaygın olmayıp artık sentetik ürünlerin daha yaygın olarak kullanıldığı da turistlere aktarılmaktadır.



Fotoğraf 19. Halılarda kullanılan ipliklerin geleneksel yöntemlerle boyanmasında kullanılan malzemeler (Fotoğraf yazara aittir.)

Halıların bu tanıtımından sonra turistler satış için ürünlerin gösterileceği yerlere alınmaktadır. Çok farklı halıların pazarlandığı, tanıtıldığı bu odalarda turist profilinin belirleyici olduğunu söylemek gerekir. Döviz ile satışı yapılan halıların ucuz sayılmayacak ürünler olması sebebiyle daha ziyade orta üst ve üst sınıf gruplara hitap ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim bazı mağazaların koleksiyonlarında bulunan özel ürünler de onların prestij ürünleri olarak sergilenmektedir. Örneğin tamamıyla el dokuması ürün sattıklarını belirtilen Çınar Mağazasında yer alan 102 metre karelik dünyanın en büyük çift örgü ipek halısının mağazanın koridorlarında fotoğrafları yer almaktadır. Bu halı Kayseri'ye bağlı Tomarza'da özel olarak inşa edilen atölyede ve özel tasarlanmış bir dokuma tezgahında 18 dokumacıyla başlayıp 15 dokumacıyla yaklaşık dört yılda tamamlanmıştır. Dokumacıların tamamı köyün yerlisi kadınlardan seçilmiştir. 950 kilogram ipek kullanılan ve 61 milyon 220 bin düğüme sahip bu halı mağazanın üst katındaki özel bir odada sergilenmektedir. Bunun

halıcılık için önemli bir prestij kaynağı olduğu yetkililer tarafından ifade edilmektedir. Öyle ki bu halı bir gün boyunca İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda da sergilenmiştir.



Fotoğraf 20. Dünya'nın en büyük 102 metre karelik ipek halısı (Fotoğraf yazara aittir).

Bununla birlikte bu mağazada ışıklandırmaların kullanıldığı ve genellikle küçük boyutlu halıların sergilendiği yeni bir sunumla hazırlanan bir sergi odası da bulunmaktadır. Görüşmeci bu sunumu Japonya'ya yaptığı bir seyahat esnasında gördüğünü ve etkilenecek burada uyguladığını belirtmektedir. Bu sergileme biçimi oldukça elit bir hava oluştururken aynı zamanda halının yerde ya da duvarda sade bir şekilde sergilenmesine alternatif olarak mistik ve etkileyici bir sunum örneği sunmaktadır. Bu salonda sergilenen halıların dikkat çekici bir özelliği de klasik motifli halıların yanı sıra İslama, Hıristyanlığa ve Yahudiliğe ait dinsel figürlerle bezenmiş halılara ve Ivan Ayvazoski gibi ressamın resimlerinin dokunduğu eserlerden oluşmasıdır.



Fotoğraf 21. Yeni nesil bir halı sergileme odası (Fotoğraf yazara aittir.)

Bir başka mağazada ise eğitim konusu ön plana çıkmaktadır. Sadece gelen turist gruplarına tezgâh başında dokuma işini göstermek için değil, aynı zamanda yeni nesillere aktarım için Milli Eğitim Bakanlığı destekli kurslar düzenlenmekte, atölyelerde eğitim verilmektedir. Bu haliyle geleneksel bir ürünün değişen yaşam koşullarına bağlı olarak formel bir eğitimle aktarılması, kültürel ürünün sürekliliğini sağlaması açısından önemli gözükmektedir. Elbette burada da folklorik anlamda maddi kültür ürünleriyle ilgili olarak nesiller arası ve bağlam konusunda uyumsuzluk bulunsa da bilginin güncellenmesi, uygulamanın yeni şartlara uyarlanması ve maddi kültür öğelerinin anlam dünyasının yeniden yorumlanması devamlılık açısından önem arz etmektedir.



Fotoğraf 22. 102 m2'lik çift düğüm ipek halı

<https://cinarart.files.wordpress.com/2010/12/halc4b1-tc4b1rmanc4b1c59fc4b1.jpg>

Halıcılık sektöründe değinilmesi gereken bir başka konu da, ürünlerin sadece geleneksel ve yerli motiflerle sınırlı kalmayıp yeni ve modern tasarımlarla güncellenmesi, hitap edilen kitlenin genişletilmesi olmaktadır. Çünkü aktarıldığına göre, turistlerin geldikleri yerler ve beklentileri sadece yerel motifleri değil yeni tasarımları da zorunlu kılmaktadır. Nitekim bazı resimlerin ya da fotoğrafların dokunması da özgün tasarımlara ek olarak farklı kullanım amaçlarına yönelik ürünlerin sunulmasını sağlamaktadır.

Halıcılığın halk kültürü ile olan ilişkisine bakıldığında azalan bir ilgi söz konusudur. Yeni dokumacıların çok az olması, ham madde tedarikinin, erişilebilirliğinin zayıflaması, yerel ve geleneksel halı üretiminin olumsuz yönde etkilenmesine sebep

olmuştur. Bu durum mikro düzeylerde yapılan çalışmalarda da belirtilmektedir (Ceylan vd. 2023). Kooperatifler, yerel yönetimler ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın girişimleri ve destekleri olsa da yeni neslin ilgisinin olmaması durumu değiştirmemektedir. Çok boyutlu şekilde incelenmesi ve tespiti gerektiren bu konunun günümüz dünyasında iş beklentisinin hem maddi getirisi hem de statü algısıyla ilişkilmesi muhtemeldir. Nitekim el işçiliğine dayalı mesleklerin genel anlamda genç çalışan bulmasındaki sorun alan araştırması görüşmelerinde de dile getirilmiştir. Bu sebeple gelenekselin, daha doğru bir ifadeyle gelenekselden üretimin modern karşısında konumu ve algısı somut şekilde değiştirilmeden bu sorunun çözülmesi mümkün gözükmemektedir. Bunlara ek olarak dokumacılık bağlamında, 6 Şubat 2023 günü yaşanan, Türkiye'nin 10 ilini ve milyonlarca insanı etkileyen büyük depremin halı sektörünü de etkilediği görüşmelerde belirtilmektedir. Hatay, Malatya, Gaziantep gibi illerde bulunan binlerce tezgâh bu yıkım karşısında yok olmuştur. Depremin ardından yeniden bir toparlanma çabası olmakla birlikte Eylül 2023 itibariyle çok sembolik düzeyde kaldığı aktarılmaktadır. Hem can kayıpları hem de göçler bu durumun düzelmesinin imkanını da sınırlamaktadır.

Genel anlamda yerelin kaybı elbette halı sektörünün yok olması anlamına gelmemektedir. 1990'lardan itibaren yurt dışı ürünlerin piyasaya girmesi rekabet edilmesi zor bir ortam yarattığı altı çizilen bir noktadır. Çünkü yurt dışı ürünlerinin büyük bir kısmı iş gücünün çok daha ucuz olduğu Doğu ülkelerinden gelmektedir. Hindistan ve Çin bu ülkelerin başında sayılmaktadır. Dolayısıyla bu süreç yerel ve nitelikli ürünlerin piyasada rekabet etmesini zorlaştırmaktadır. Buna paralel olarak bu yabancı ürünlerin kalite sorunu mevcut kalite algısının da değişmesine ve düşmesine sebep olduğu dile getirilmektedir.

Sonuç olarak binlerce yılın geleneği, gündelik yaşamın önemli ürünü olan ve uzun yıllar boyunca geleneksel tarzda, kuşaktan kuşağa aktarılan ürün olan halının yerelde üretiminin sınırlı hale gelmesi karşısında turizm yeni bir alan açmakta, özellikle küçük yerleşim yerlerindeki kadınların geçim ekonomisine dahil olmasını sağlamakta, yerelin sınırlı cazibesine katkı sunmaktadır. Günümüzde kültürel den ziyade ekonomik bir faaliyet haline gelen dokumacılıkta bağlam ve mana arayışının çok da gerçekçi olmadığını belirtmek gerekir. Folklorik anlamda eski motiflerin yenilenmesi veya eski üretim tekniklerinin tekrar gündeme getirilmesi ve bu yolla kültürün "uyanışı"

“geleneğin icadı olarak görülse de bu konularda ne kadar karşılık bulduğu sorgulanmalıdır. Örneğin Eskişehir Sivrihisar Belediyesi Kilim Müzesi yetkilisinin aktardığı üzere, dokuma geçmişte özellikle kadınların duygularını aktardığı iç seslerinin dile geldiği veya çatışmalarının “sivil itaatsizlik” gibi sessizce yaşandığı bir alan iken günümüzde bir hobi ya da geçim için ekonomik etkinlik halini almıştır. Özetle gündelik yaşamın dışına çıkan unsurların mahiyetinden uzaklaşarak yitilmesi, unutulması veya kısıtlı bir grubun pratikleri haline gelmesi zor anlaşılacak bir durum değildir. Geleneğin sürekliliği ancak geleneğin gündelik yaşamın içinde ve kültür dünyasındaki yerinin kabulüyle mümkündür. Üretimi oldukça zahmetli ve hammaddesi yerel ekonomik geçimlere paralel elde edilen bir ürün olan dokuma geleneğinin köy ve göçer yaşam kültürünün sınırlı kaldığı bir ortamda sürdürülmesi ancak ekonomik beklentilerle mümkün gözükmektedir. Turizmin yarattığı olumsuzlukların yanı sıra böylesi bir alan açığının da altını çizmek gerekir.

4.4. Seyirlik “Derviş Sema Gösterileri”

Ritüeller dinsel inançların bir uzantısıdır ve onların icra edildiği yapılardır. Dolayısıyla ritüeller inanç gereği ve inanlar tarafından ibadet amaçlı olarak gerçekleştirilirler. Dinsel inanca bağlı olarak sayısız derece ritüel çeşitliliği, tanımlanması ve yorumlanması söz konusudur. Ancak sosyal bilimciler, toplumu anlamının temel noktalarından birisi olduğu konusunda neredeyse hem fikirdirler. Emile Durkheim, Edward Brunette Tylor, Bronislaw Malinowski, Auguste Comte, David Hume, Karl Marx ve daha nice sosyal bilimci ve filozof bu konuyla ilgilenmişler ve eserler üretmişlerdir (bkz. Morris, 2004). Modernleşme, üniterleşme siyaset ve dini de etkilediği için, heterodoks inançların varlığı zaman zaman tehlikeli hale gelmiş ama son yıllarda popüler kültürün “kültürel çeşitlilik” göstergesine dönüşmüşlerdir. İslam tasavvufunun Anadolu’daki önde gelen unsurlarından olan Mevlevilik için de benzer bir durum söz konusu olmuştur. Mevlevilerin Sema Törenleri, aslında bir ritüeldir ve 2008 yılında UNESCO *Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine* dahil edilmiştir.

Bir ritüelin turistik faaliyetlerde sunulması yukarıda sözü geçen “sahnelenen otantiklik”e bir örnektir. Çünkü ritüeller, belirli zamanlarda, belirli mekanlarda ve belirli bir sırayla gerçekleştirilir. Dinsel bir uygulama olan ritüellere katılım genellikle grubun veya inancın üyeleri tarafından gerçekleştirilir. Antropolog Alfred R. Radcliffe-Brown, “... herhangi bir dinin, veya dinsel inançlar sisteminin (cult) bir yandan belli fikirler ve inançlara dayandığını, bir yandan belli bazı görünebilir eylemler ve yükümlülüklerle dayandığını... görünebilir törenlere, olumlu veya olumsuz, yani eylemde bulunma veya bulunmama şeklinde de olsalar” “rit” olarak isimlendirir (1968: 303). Sibel Özbudun (1997: 19; 2009: 100) şu ortak özellikleri sıralar: simgesellik taşır, standartlaştırılmışlık vardır, bir sonuç beklentisi söz konusudur, değişim yönünde direnç bulunur, kendiliğindenlik sınırlandırılmıştır, kutsal kabul edilenle bağlantıyı ve onun müdahalesini amaçlar. Buradan da anlaşılacağı üzere ritüel inanç temelli, çeşitli anlam ve/veya amaçlar taşıyan topluluksal bir uygulamadır. Ancak turizmde çeşitli ritüellerin özellikle “yerli” topluluklara ait olanların, turizmde gösteri olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’de Mevlevi Sema Töreni bu yönde uygulanmaktadır.

Mevlevilik Anadolu’nun önde gelen tasavvuf akımlarından birisidir. Mevleviye Tarikatı Mevlana Celalettin Rumi'nin tarikat piri olarak kabul edildiği bir yapıdır. İlk

tarikatlaşma süreci 1292 yılında Sultan Veled'in irşat makamına geçmesiyle başlamıştır.

İlk tarikatlaşma faaliyetlerini başlatan Hüsâmeddin Çelebi'den (ö. 683/1284) sonra 691 (1292) yılında irşad makamına geçen Sultan Veled (ö. 712/1312), Anadolu'da siyasî ve içtimaî sıkıntıların yaşandığı bu dönemde babasının görüşlerini yayabilmek, vakfın gelirlerini arttırmak, yeni vakıflar tesis etmek ve elden çıkanları geri alabilmek için Anadolu'ya hâkim olan Moğollar, siyasî iktidarı temsil eden Selçuklu hânedanı mensupları ve Türkmen beyleriyle iyi ilişkiler kurmada başarı gösterdi; daha sonra da yetiştirdiği halifeleri Amasya'ya, Kırşehir'e, Erzincan'a yollayıp buralarda zâviyeler kurdurarak Mevlevîliği yaymaya başladı. Babası ve Hüsâmeddin Çelebi gibi müderrislik yapan Sultan Veled de medresede, bir cemaathânedede, büyük kubbeli veya eyvan örtülü bir mekânda, mescidde yahut kendisinin ya da mensuplarından birinin evinde eski sûfiler gibi zikir, semâ ve sohbet meclisleri düzenliyordu; onun da bir tekkesi yoktu. Konya Mevlevîhânesi türbenin yapımından sonra kurulmuştur (Tanrıkörur, 2004: 468).

Anlaşılabacağı üzere Mevlevîliğin kurumsallaşması Mevlana'nın sonrasında gerçekleşmiştir 14. yüzyılın ilk yarısında ayin, erkan ve kıyafet konularında kurumsallaşmış 15. yüzyılda Pir Adil Çelebi döneminde de bir tarikat halini almıştır. Ardından yıllar içerisinde Anadolu beylikleri içerisinde yayılmış İstanbul'un fethinden sonra Galata (1491), Yenikapı(1597), Beşiktaş (1622), Kasımpaşa (1625) ve Üsküdar (1793) Mevlevihaneleri kurulmuştur. 1925 yılında Türkiye'de tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte Çelebilik makamı Konya'dan Halep'e taşınmış, Konya'daki Mevlana Türbesi ve dergahı müzeye dönüştürülmüştür. 1943 yılında Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Mevlevihane burada da kapatılmış, vakıf mallarına el konulmuş ve Çelebilik makamı kurumsal olarak sona ermiştir (Küçük, 2020). Mevlana'nın 22. Kuşaktan torunu Esin Çelebi'yle yapılan bir görüşmede "Mevlevilik ve Mevlevihaneler günümüzde devam ediyor mu?" sorusuna verdiği cevap çarpıcıdır:

Türkiye sınırları içinde Mevlevîliğin en son resmi "Makam Çelebisi" Abdülhalim Çelebi'dir. Cumhuriyet döneminde Tekke ve Zaviye Kanunu ile Mevlevihaneler kapatılınca Makam Çelebiligi günümüzde ancak manevi" olarak yaşamaktadır (Türkyılmaz, 2019: 417).

Mevlevilik kurumsal olarak sona ermiş olsa da dinsel söylemi ve pratikleri sürdürülmeye devam etmiştir. Özellikle Mevlâna'nın ölüm yıl dönümü vesilesiyle 7-17 Aralık tarihlerinde gerçekleşen Şeb-i Arus (Düğün/Kavuşma Gecesi) törenleri bu bakımdan önemlidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, valilik ve belediyeler gibi resmî kurumların desteğiyle her yıl Konya'da düzenlenen etkinliğe bürokratlar, siyasilerin

yanı sıra yurtiçi ve yurtdışından pek çok insan katılmaktadır. Öyle ki bu törenler için çeşitli turizm firmaları tarafından turlar da organize edilmektedir. İnanç turizmi bağlamında değerlendirilebilecek olan bu etkinlik yıllar içerisinde popülerliği artarak devam etmektedir. Bu törenlerin en fazla ilgili gören etkinliği ise Sema (Ayin-i Şerif) törenidir. Sema etkinlik boyunca her gün ve bazı günler iki defa Kültür Bakanlığı Konya Türk Tasavvuf Müzik Topluluğu tarafından gerçekleştirilmektedir. Başka bir ifadeyle bir ritüelin parçası olan sema resmi bir kurumda çalışan profesyonel icracılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Elbette bir bakıma devletin müdahil olduğu bu durum, ileride de görüleceği üzere, sema icralarında görülen rahatsızlığa karşı bir referans olma özelliği de taşımaktadır.

Özellikle sema töreni UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine dahil olmasından sonra bilinirliği artmıştır. Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'nin 2. Maddesinde “Somut olmayan kültürel miras” toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir. (SOKÜM Sözleşmesi, 2005)” şeklinde tanımlanmıştır. Sözleşmeyle günümüz koşullarında gün geçtikçe kaybolmaya yüz tutan kültürel unsurlar bu vesileyle korunmaya, kuşaklar arasında aktarılmaya, toplumların bütün kesimlerine gösterilmeye ve sürekliliğinin sağlanması için uygulamaların yapılmasına çalışılmaktadır. Diğer taraftan görünür hale gelen bu kültürel unsurlar turizm sektörü tarafından da kullanılmaktadır (Pelit ve Türkoğlu, 2019; Van der Zeijden 2020; World Tourism Organization, 2012).

Türkiye ismi geçen sözleşmeye 2006 yılında taraf olmuş ve 2008 yılında temsili listeye Mevlevi Sema Töreni'nin dahil edilmesini sağlamıştır. Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi'ne dahil olmasının ardından pek çok etkinlikte sema gösterisi yapılır hale gelmiştir. Otellerde, konserlerde, tanıtım etkinliklerinde icra edilmesi, dinsel bir ritüelin parçası olan bu etkinliğin tartışılmasına sebep olmuştur. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı defalarca tebliğ yayınlamış ve semanın aslına zarar verecek şekilde icra edilmesini engellemeye çalışmıştır ancak bunun tam anlamıyla başarılı olduğu söylemek mümkün değildir.

22 Ekim 2008 tarihli 8 nolu Genelgede şu hususlar belirtilmiştir:

1- Semâ töreni, mutlaka bu kültürün doğru olarak aktarılabilceği, tanıtılabileceği mekânlarda ve gerekli şartların sağlandığı ortamlarda yapılmalıdır. İzleyicinin, Semâ töreni izlemekten başka bir amaçla bulunduğu, yapılacak programı dikkatle izleyip algılayamayacağı ortamlarda semâ yapmak, bu kültürün doğasına ve özgün niteliklerine uygun değildir.

2- Semâ herhangi bir müzik eşliğinde değil, gelenekten gelen ve Semâ'nın ayrılmaz bir parçası olan Mevlevî Müziği eserleri eşliğinde yapılmalıdır. Bu eserler, gelenekte adına “mutrıp” denen, geleneksel yapıdaki bir müzik topluluğu tarafından canlı olarak seslendirilmelidir.

3- Semâ töreni, birbiriyle bütünlük içinde, farklı tasavvufî anlamlar ifâde eden kısımlardan oluşur. Yapılacak programlar Semâ töreninin tüm kısımlarını içermeli ve programlarda sembolize edilen kavramlar mutlaka anlatılarak icra edilmelidir.

4- Bu programlara katılan semâzen ve müzisyenler gereken teknik ve müzikal yeterliliğe sahip olmalı, program esnâsında bir kültürel tanıtımın yanı sıra “aşkın özelliklere sahip bir uygulama” yaptıklarının bilinci içinde ciddiyetle hareket etmelidirler.

Bağlamından koparma çerçevesinde konuyu inceleyen Aksüt (2022), sema töreninin bir ritüelin parçası olduğu konusuna dikkat çekmiş; mekân, zaman, amaç, mahiyet (icra süresi, kıyafet, bütünlük, müzik ve katılım) ve uygulayıcılar konuları çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu sıralanan kriterlerin bir veya birkaçının eksikliğinin unsurun bağlamından koparılması için yeterli olduğunu belirtmektedir. Öyle ki sokak performanslarından televizyon yarışmalarına uzanan icra alanının genişlemesinin olumsuzluklarını dile getirmiştir. Arkasında yüzlerce yıllık bir geçmiş, birikim, dünya görüşü ve dinsel tasavvur bulunan bir pratik “gösteri sanatı” formuna indirilmektedir. UNESCO bu durumun altını çizmekte bazı özel grupların icralarına da Sema'nın dinsel, geleneksel ve mistik yanlarından sıyrılarak müzik ve şarkıları ön plana çıkarttığını belirtmektedir. Sonuçta geleneksel bağlamından uzak şekilde turistler için kısaltılarak ve basitleştirilerek icra edilir bir hale gelmiştir (UNESCO, Masterpieces... 90). Dolayısıyla bu durum bir metalaşma durumunu da beraberinde getirmekte, anlamdan bağımsız bir sahnelemenin ve/veya performansın sunulması olmaktadır. Nitekim Kapadokya'da Sema ekibinin başında bulunan görüşmeci yaklaşık 20 yıldır Kapadokya'da bu etkinlikte görev aldığını, Konya'da Sema'yı öğrendikten sonra Nevşehir'e geldiğini belirttiikten sonra şunları eklemektedir:

Yani inanarak bir giriş vardı buraya gelince. Tamamıyla ticari bir durum ortaya çıkıyor çünkü ... turizmin içindediniz. Burayı yapan adamın ticari bir kaygısı var. Sizin öyle bir kaygınız olmasa bile ister istemez onun altında izliyorsunuz. Bir şekilde devam etmeniz gerekiyor ve her şey de olduğu gibi bu da yozlaşarak devam ediyor.

Herkesin bu durumdan şikayetçi olduğunu, semazenlerin bir araya toplanması için girişimlerin olduğunu ancak başarısız olduğunu belirtmektedir. Sürecin inandırarak yapanların dahi zamanla yaşam biçimi olarak Mevlevilikten uzaklaştığını, icralarının da bir “şov” haline geldiğini söylemektedir. Görüşmecinin tekrarlar üzerinde durduğu ise bu durumun ticari tarafıdır. Aynı konuyu turist rehberleri de belirtmektedir. Özellikle yabancı turistlerin çok merak ettikleri, ortamı gördükten sonra etkilendikleri aktarılmaktadır.

İlk defa 1979 yılında Kapadokya’ya gelen ve 6 yıl sonra tekrar bölgeyi ziyaret eden yazar İspanyol yazar Juan Goytisolo Konya’yı ziyaretinde Mevlevi düşüncesinden ve Sema töreninden çok etkilendiğini “Kapadokya’da Gaudi’nin İzinde” kitabında aktarır. Goytisolo (2016: 33-50) “Semazen Dervişler” başlıklı bölümde uzunca Mevlana’yı ve Mevleviliği anlatır ve konuyu Konya’ya, dervişlere ve Sema törenine getirir. Hissiyatını ve tespitlerini aktarırken kurduğu sempati ve eleştiri çok net bir şekilde gözükmektedir:

Günümüz Türkiye’sinde dervişlerin durumu belirsiz. Tarikatlar ve tekkeler kaldırılalı altmış yıl oluyor; resmi olarak yoklar. Mevlevi mirasının önemini bilincinde olan yeni laik devletin yöneticileri, akşam bu geleneği kültürel boyutuyla koruyabilmek için ellerinden geleni yapıyorlar: İstanbullu ve Konyalı dervişler, sema aşıklarının ilgisini çeken iki ayrı müzik ve dans grubu oluşturmuşlar; Söylediğim neden ne Türkiye’nin sanatsal zenginliğinin örneği olarak, sık sık yurtdışına gönderiliyorlar böylelikle Mevlevi ayini, hep büyüleyiciliğini korumaya devam ediyor. Ancak, artık medya malzemesi haline geldi, Mevlana’nın yaşamını, yapıtlarını bilenlerin zihninde sorular uyanmasına, gelişmesine yol açıyor: Çileci bir deneyimin salt sanatsal bir olaya indirgenmesi, sema’nın dayandığı varsayılan temelleri bir şekilde zedelemeyebilir mi? Aşkla yanıp tutuşmanın mistik parıltısını, bilgiyle aşkın baş döndürücü mahrem kaynaşmasını? Dansın, vecdi ateşleyici önemi, gösteride, üstelik turistlerin hizmetine sunulan bir gösteride teşhir edilince, anlamını yitirmez mi acaba? Bugün sema edenler Sufi ideallerini koruyorlar mı? Yoksa özensiz profesyonel oyuncular gibi, kimi tavırları, törenlerin gereklerini yerine getirmekle mi yetiniyorlar?

... Geçmişin mirası olarak kabul edilen ve turistik bir imgeye hizmette kullanılan kimi dervişler, folklorik bir unsur olarak algılanmasının geleneğin ününü gölgelediğini, dahası bunun yasaklanması gerektiğini düşünüyor (Goytisolo, 2016: 51-52).

Goytisolo’nun aktardığı dikkate alındığında semanın bir gösteri olarak sahnelenmesi ya da turistler için bir malzeme haline getirilmesi uzun yıllardır tartışılan bir durumdur. Hem icracıların hem inananların hem de belli ki entelektüel insanların rahatsız olduğu

anlaşılmaktadır. Özellikle bir dönem Türk Gecesi olarak isimlendirilen eğlence programlarında sabit misafirin vakit geçirmesi için düzenlenen etkinlikler içerisinde semaya da yer verilmesi belki de bu pratiğin maruz kaldığı en yıpratıcı olaylardır. Zaten deniz turizminin yoğun olduğu yerlerde düzenlenen Türk Geceleri ile ilgili yapılan çalışmalar da göstermektedir ki, sadece sema değil, diğer yerel etkinlikler de kültürel unsurlara zarar vermekte ve turistler tarafından çok beğenilmemekte ve talep görmemektedir (bkz. Üngüren vd. 2020; Ayvacı ve Gülcan, 2021; Metin, 2018). Bu açıdan bakıldığında Sema Töreni konusunda özelleşmiş mekanlardaki etkinliklere, otellerden farklı olarak turistler talepleri doğrultusunda dahil olmaktadır. Ancak bu durumda da bazı olumsuz tepkilerin yaşandığı dile getirilmektedir. Örneğin sema gösterisine dahil olan bir Müslüman Türk turist, etkinlik sonrasında çok etkilenmediğini, umduğunu bulamadığını dolayısıyla memnun kalmadığını sema ekibi üyelerine iletmiştir. Buna bağlı olarak görüşmeci “bazı kişiler 40 dakikalık, bir saatlik bir etkinlikten sonra bir aydınlanma yaşayacağını düşünerek geliyorlar. Ben 20 senedir çabalıyorum o duyguyu yaşayamamışım.” Bu örnek göstermektedir ki, bazı turistler organize edilen etkinliğin bir sunum, bir kopyalama ve bağlamdan bağımsız bir uygulama olduğunun farkında olmaksızın gerçeğin kendisi sanmaktadır. Bu yanılsamanın sema gösteriminin gerçekleştiği ortam organizasyonundan kaynaklandığını düşünmek mümkündür. Sema gösteriminin yapıldığı mekanlar, Mevleviliğin mistisizmini yansıtabilecek şekilde tasarlanmış, dekor ve aydınlatma sayesinde mekâna giriş anından itibaren katılımcıyı bu havaya sokmaktadır. Sema töreni aslına uygun olması için mekân tasarımından öte semazenler ve semanın yapılacağı bölgede de geleneksel yapıya uygun hale getirilmektedir.



Fotoğraf 23. Sema töreni sonrasında turistlerin fotoğraf çekimi için müsaade edilme anı. (Fotoğraf yazara aittir.)

Alan çalışması ziyaret edilen ve kendilerinin ifadesiyle “Mevlevi Sema Seromonisi”ne katılım sağlanan Motif Kültür Merkezi’nin internet sayfasından Sema’nın uygulanışı hakkında aşağıdaki uzun alıntıyı yapmak yararlı olacaktır:

Semahanelerde neyzen, kudümzen, naathan, ayinhanlar “Mutrip” adı verilen müzik grubunu oluştururlar.

Mevlevihanelerde, sema mukabelesi sırasında bu müzik grubunun çalıp söylediği, Mevlevi bestekârlarca semaya eşlik amacıyla bestelenmiş eserlere Mevlevi ayinleri denir. Bu eserlerin ana bölümleri **Mevlana**’nın **Mesnevi** veya **Divan-ı Kebir**’inden alınmış Farsça şiirlerden bestelenir. Bu müzik, Türk Musiki tarihi açısından çok önemli bir fonksiyon üstlendiği gibi dünyada **SUFİ** müzik tarzının özelliklerini iyi korumuş beste ve icra fonudur.

Semahaneye girişin tam karşısında **Şeyh Postu** bulunur. Post ile giriş arasında olduğu var sayılan “**Hatt-ı İstiva**” denilen kutsal çizgi semahaneyi iki yarım daireyi böler ve semazenler bu görünmez çizgiye basmadan ve sırt çevirmeden karşıya geçerler.

Kırmızı renkli post en büyük manevi makamdır, rengi ile doğuşu ve var oluşu temsil eder. Mutrip ve semazenler Şeyh Postunu selamladıktan sonra yerlerini alırlar ve Semâ Töreni başlar.

Semâ 7 bölümdür. Her bölümünün ayrı bir ma’nâsı vardır. Semâ’yı ilmî yönden tetkik ettiğimizde, şunu görürüz; **Var olmanın temel şartı dönmektir.** Varlıklar arasındaki müşterek benzerlik, en ufak zerreden en uzak yıldızlara kadar her birinin bünyesini teşkil eden atomlarındaki elektron ve protonların dönmesidir. Her şeyin döndüğü gibi, insanoğlu da bünyesini teşkil eden atomlardaki mevcut dönmelerle, vücudundaki kanın dönmesiyle, topraktan gelip toprağa dönmesiyle, dünya ile beraber dönmesiyle tabii ve şuursuz olarak döner. Ancak insanı öbür varlıklardan farklı ve üstün kılan şey aklıdır. İşte,

dönen SEMÂZEN varlıkların müşterek hareketine, semâ'yla beraber akli da iştirak ettirir.

SEMÂ, kulun hakikat'e yok oluşu ve olgunluğa ermiş, kâmil bir insan olarak tekrar kulluğuna dönüşüdür. Bütün varlığa, bütün yaratılanlara yeni bir ruhla, sevgi için hizmet için dönüşüdür. Semazen hırkasını çıkarmakta, manen, ebedî âleme, hakikate doğar, orada yol alır. Başındaki sikkesi (nefsinin mezar taşı), üstündeki tennuresi (nefsinin kefenidir). Kollarını çapraz bağlayarak, görünüşte BİR rakamını temsil eden, böylece Allah'ın birliğini tasdik eden Semazen, Semâ ederken, kolları açık, sağ eli dua edercesine göklere, Hak gözüyle baktığı sol eli yere dönüktür. Hak'tan aldığı ihsanı, halka saçmasıdır. Sağdan sola kalbin etrafında dönerek, bütün insanları, bütün yaratılmışları, bütün kalbiyle sevgi ve aşkla kucaklayışıdır.

Semâ töreni 7 bölümdür. Her bölümün ayrı bir manası vardır:

A- Birinci Bölüm: İlâhî aşkı temsil eden Peygamber Efendimizi metheden İtrî'nin bestelediği bir "ma't" ile başlar. Buna "Na't-ı Şerîf" denilir. Peygamberimizi methetmek, Ondan evvelki bütün Peygamberleri ve hepsini yaratan Allah'ı methetmek demektir.

B- İkinci Bölüm: Bu methiyeden sonra bir kudüm darbesi duyulur. Bu vuruş Allah'ın (C.C.) kâinatı yaratışındaki "Kün=Ol" emrini temsil eder. (Kur. Ker. S. 36/A:82)

C- Üçüncü Bölüm: Üçüncü bölümde ise Her şeye can veren " Nefesi " nefhayı İlâhiyyeyi temsil eden bir ney taksimi duyulur.

D- Dördüncü Bölüm: Sultan Veled devridir. Bu, Semazenlerin birbirine üç kere selâm vererek, bir peşrevle dairevî yürüyüşüdür. Şekilde gizli ruhun ruha selâmıdır.

E- Beşinci Bölüm: Semâ töreni 4 Selâmdır. Semazen üstündeki siyah hırkayı çıkararak, sembolik olarak, hakikate doğar. Kollarını bağlayarak bir rakamını temsil eder böylece Allah'ın birliğine şahadet eder. Şeyh Efendi'nin elini öperek Semâ'ya girme izni alır. Semâ'ya başlar.

1. Selam: İnsanın, bilgiyle hakikate doğarak, Yüce Yaradan'ını ve kendi kulluğunu idrakidir.

2. Selam: İnsanın yaratılıştaki nizamı, azameti müşahede ederek, Allah'ın kudreti karşısında hayranlık duymasıdır.

3. Selam: İnsanın hayranlık ve minnet duygusunun Aşk'a dönüşmesiyle, aklın Aşk'a kurban oluşudur. Bu tam teslimiyettir, Allah'a vuslattır, Sevgilide yok oluşturm!

4. Selam: İnsanın manevî yolculuğunu tamamlayıp, kaderine razı olarak, yaratılıştaki vazifesine, kulluğuna dönüşüdür.

Bu Selâma Şeyh Efendi ve Semazen başı da iştirak ederler. Bu noktada Semazen, Âmene'r Resûlü'deki (Kur'an-ı Kerim Bakara 2. âyet 285) Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine imân etmiş olmanın neş'esi içindedir.

İlâhî emirlerin ve yaratılış sebeplerinin zevki ve idraki içindedir. Benliğini, egosunu mağlup etmiş Peygamber Efendimizin, "ölmeden önce ölünüz" ve Kur'an-ı Kerim'in Fecr S. 27, son âyet'lerindeki, "Ey emin ve mutmain olan

nefis, sen O’ndan hoşnut, o da senden hoşnut olarak, Rabbine dön! Has kullarım zümresine gir! Onlarla beraber cennetime gir!” emirlerine uymuş ve neş’esine gark olmuştur.

Dede’ler ve Derviş’ler, Semâ Mukabelesinden sonra, kimseyle konuşmadan, tefekkür (meditasyon) için, sessizce hücrelerine çekilirler.

• **F- Atıncı Bölüm:** Semâ töreninin 6. bölümünde bilhassa “Meşrik de Allâh’ındır, mağrib de Hangi tarafa dönerseniz, Allah’ın yüzü oradadır. Çünkü Allah Vasi’dir, Âlim’dir” Bakara S. 2 115. Ayet’inin okunduğu Kur’an-ı Kerîm tilâvetiyle devam eder.

• **G- Yedinci Bölüm:** 7. bölümde Semâ töreni, bütün Peygamberlerin, şehitlerimizin ve bütün inananların ruhları için okunan bir fâtiha ve devletimizin selâmeti için bir dua ile son bulur. (Sema Ayini ve Tarihi, <https://kapadokya-motif.com/tr/sema>)

Motif Kültür Merkezi’nde bu sıralamayla tören gerçekleşmekte ve turistlerin beğenisinin kazanılması ve akabinde çeşitli hediyelik eşyaların satılması beklenmektedir. Kapadokya Motif Kültür Merkezi internet sayfasında “inancın özüne yakışır bir şekilde sema ayinleri düzenlenmektedir...” şeklinde bir tanıtım yapmaktadır.



Fotoğraf 24. Motif Kültür Merkezi Sema Seramonisi Tanıtımı (<https://kapadokya-motif.com/tr/ana-sayfa/>)

Bu “seromonilerde” dikkat çekici unsurlardan bir tanesi de, “şeyh”in postta olduğu ve töreni yönettiği zaman dilimi içerisinde herhangi bir kayıt alınmamasının ve ses yapılmamasının istenmesi, seremoninin ardından fotoğraf çekimi için semazenlerin kısa bir gösteri daha yapacağı seyircilere iletilmesidir. Böylelikle bu seremoniye bir ciddiyet yüklenmekte, turizm bağlamında dahi olsa dinsel olana saygı beklenmektedir.



Fotoğraf 25. Sema gösterisi sonrasında ziyaretçilerin yönlendirildiği hediyelik eşya satış mağazası. (Fotoğraf yazara aittir.)



Fotoğraf 26. Sema töreni sonrasında turistlerin fotoğraf çekimi esnasında semazenler (Fotoğraf yazara aittir.)

Sonuç olarak artık kurumsal olarak mevcut olmayan bir tasavvuf tarikatının dinsel bir uygulamasının turizmin sahnelenen ögesi haline geldiğini, turizmde eğlencenin yanında bir mistisizm ortamının da dahil edildiği görülmektedir. Bir turist rehberinin ifadesine göre bölgeye gün geçtikçe fiziksel ve zihinsel/ruhsal iyileşmeyi amaçlayan yoga ve meditasyon kampları da artmaktadır. Görüşme gerçekleştirilen bir rehber bölgede yaptığı bir gezi esnasında Ortahisar'daki Hospital Manastırı'nda yabancıların yoğun olduğu bir meditasyon grubunun sema ettiklerine bu esnada ilahi söylediklerine

tanık olduğunu, buna da çok şaşırdığını dile getirmiştir. Bağlamdan tamamıyla kopuk şekilde icra edilen ve yeni arayışlara eklenen sema tek örnek değildir. Özellikle doğu din ve inançlarının, Şamanizm de dahil olmak üzere modern yaşam içerisinde spiritüel alanlar içine dahil edildikleri bilinmektedir. Bu açıdan Kapadokya'nın zamandan bağımsızlaşan coğrafyası da bu akımlar için imkân sunmaktadır. Oldukça önemli olan bu konunun daha derinlemesine araştırılması, sadece inanç turizmi bağlamında değil sosyolojik ve antropolojik bir perspektifle ele alınarak incelenmesi gerekmektedir.

4.5. “Kültürel” Bir Potpuri: Türk Gecesi

Bir başka sahnelenen otantiklik konusu büyük mağara şeklinde tasarlanmış eğlence mekânlarında turistlere yönelik düzenlenen “Türk Gecesi” isimli eğlencedir. Bu eğlenceler bölgenin mağara evleriyle özdeş şekilde tasarlanmış ve turistlerin hala Kapadokya'da bulunduğunu hissettiren bir ortamda gerçekleştirilmektedir. Bir bakıma potpuri olarak isimlendirilebilecek bu gecelerde Türkiye'nin farklı bölgelerinden yemekler, müzikler, halk oyunları ve oryantal danslardan oluşan bir şov sunulmaktadır. Böylelikle ülke kültürü “tanıtılmaktadır”.



Fotoğraf 27. Türk Gecesi (Kaynak: [https://kapadokyadaturlar.com/tours/kapadokya-turk-gecesi-turu-
fiyatları-yemekli/](https://kapadokyadaturlar.com/tours/kapadokya-turk-gecesi-turu-fiyatları-yemekli/))

Turizm tesislerinde misafirleri eğlendirme maksatlı yaygın şekilde Türk Geceleri düzenlenmektedir. Bu konuda pek çok araştırma da bulunmaktadır (Üngüren vd. 2020; Acar ve Tanrısevdi, 2021; Ayvacı ve Gülcan, 2021; Metin, 2021). Özellikle her şey

dahil sistemin yaygınlaşmasıyla birlikte turistlerin otellerde daha iyi vakit geçirmeleri için otel içi animasyonlar önem kazanmıştır. Bu etkinliklerde Türk folkloru özellikle de dansları önemli bir kaynak olarak gözükmektedir. Türk folklorunun temsili öncelikli olarak kıyafetlerde başlamaktadır. Üngören vd. (2020) çalışanlarının Türk gecesine özgü kıyafetler giydiklerini, restoran ve barda çalışanların Ay yıldızlı tişört, yelek giydikleri ve kuşak bağladıkları, büfe ve mutfak çalışanlarının kırmızı-beyaz renkte bandana taktıklarını ve üzerlerine giydikleri çalışma kıyafetlerinin de yine bu renklerde olduğunu gözlemlemişlerdir. Yine aynı yazarlar tarafından “Türk Gecesi Animasyon Gösterimleri” altında oryantal dans gösterimi (göbek dansı), zenne dans gösterimi, Aşuk-Maşuk gösterisi, davul ve zurna gösterisi, geleneksel folklor gösterimi, modern “folklor gösterimi”² sunulmaktadır. Geleneksel “folklor gösterimleri” kapsamında Gaziantep yöresi, Karadeniz yöresi, Çayda Çıra ve Zeybek gibi Türkiye’nin farklı yörelerine ait halk oyunlarının sergilendiği, kız isteme, kına gecesi, düğün merasimi, damat tıraşı törenleri canlandırmalarının yapıldığı gözlemlenmiştir (Üngören vd. 2020: 6).” Bu haliyle yazarların aktardığından, özellikle batılı turistlere oryantalist bir ortam sunulduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, turistler tatil yörelerindeki bu sahnelenen gecelerden hoşlanmamakta, hatta rahatsız olmaktadır. Etkinliğin karmaşası bir tarafta, çoğunlukla otel personellerinin görev alması halk danslarının amatörce sergilenmesine neden olmaktadır. Bu haliyle Türk gecesi etkinliği bir bakıma “kakafoni” gibi durmaktadır. Kapadokya’da ise doğrudan bu eğlenceyi organize eden tesisler bulunmaktadır ve Kapadokya turlarının bir programlarına dahil edilmektedir. Yerli ve yabancı pek çok turist bu organizasyonlara katılmaktadır. Yemekli gerçekleşen Türk gecelerinde Türkiye’nin çeşitli bölgelerinin halk oyunları sergilenmesinin yanı sıra göbek dansı gösterisi de bulunmaktadır. Oryantalist resimlere sıkça konu olan göbek dansı bir bakıma Doğu’ya dair bu imajı, gerçekliği sorunlu olsa da, yeniden üretmekte, turizm adına bir meta olarak sunmaktadır.

² Burada folklor halk dansları anlamında kullanılmaktadır. Folklorun bu yanlış kullanımı oldukça yaygındır.

4.6. Oryantal Ögeler: Nazar Boncuğu Ağacı ve Soğanlı Bebeği

Ağaç pek çok kültürde kutsallaştırılmış, doğaüstü güçler ile ilişkilendirilmiştir (Emiroğlu, 2003: 13). Türklerde de durum benzerdir ve Hayat ağacı inancı bunun en çarpıcı örneği olarak gözükmektedir. Diğer taraftan nazar ile ilgili inanışlar da çok yaygındır. Göz değmesi olarak da isimlendirilen nazar (Acıpayamlı, 1962: 1), “belirli insanların, özellikle kıskançlık nedeniyle küçük çocukları etkileyen, kötü etkiler yaratan duygusal güçleri, bakışları çok yaygın bir folklor ögesidir” (Emiroğlu, 2003: 624). Halk inancında nazardan korunmak için pek çok uygulama söz konusudur. Folklorlarda dinsel büyüsel olarak sınıflandırılan nazardan korunmanın en çok bilinen yöntemi mavi boncuk ya da nazar boncuğu kullanılmasıdır. Kapadokya bölgesinde birçok yerde bulunan Nazar Boncuğu Ağacı bu iki ögeyi bir araya getiren turistlerin dikkatini çeken bir unsurdur. Tur bilgilerine eklenen bu ağaçların ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak ağaçların bulunduğu yerde çalışanlar ağaçların gerçek olmadığı, bir dekor gibi oraya taşınarak ve üzerleri nazar boncuklarıyla donatılarak “kutsal ağaç” haline getirildiği söylenmiştir. Anadolu’nun yaygın inancı referans alınarak yapılan bu düzenleme tam anlamıyla bir “fakelore” unsurudur. Uçhisar’da böylesi bir ağacı ziyaret esnasında bir rehberin Şamanizm üzerinden bu uygulamaların anlatımına tanık olmak göstermektedir ki fakelore sadece kendi hikayesini anlatmakla kalmamakta, köklendirmek için özellikle Mircea Eliade’nin kült çalışması Şamanizm’den sonra bilinirliği ve popülerliği artan Şamanizm araçsallaştırılmaktadır.



Fotoğraf 28. Gökboncuk asılı ağaç, (Kaynak: <http://volajandasi.blogspot.com/2017/10/uchisar-guvercinlik-vadisi-kapadokya.html>)



Fotoğraf 29. Gökboncuk aslı ağaçlar. (Fotoğraf yazara aittir.)

Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesine bağlı olan Soğanlı köyünde çocuklara oyuncak olarak üretilen folklorik bir üründür soğanlı bebekleri. Bu bebeklerin çok eski olmadığı bilinmekte ancak net bilgi olmamakla birlikte Hanife Ablak isimli bir kadın tarafından yapıldığı söylenmektedir. 1970'lerden itibaren bölgeye artan turistik faaliyetle birlikte üretimi yaygınlaşarak hediyelik eşya olarak satılmaya başlanmıştır (Sakin, 2010). Bu sayede köylülerin geçimi için ekonomik kaynak haline gelmiştir. Hans Moser'in perspektifiyle bu kültürel ürünler turistik faaliyetler için ön plana taşındıkları için "folklorismus" ögesi olarak değerlendirilebilir. Ancak burada seri üretime geçilmeyip, el emeği ile sürdürülmesi folklor ve turizm ilişkisinde karşılıklı bir kazanıma işaret etmektedir. Her ne kadar bu ürünler satış amaçlı üretilmekteyse de el işçiliği sebebiyle metalaşması şimdilik söz konusu değildir. Tanıtımlarda ve mağazalarda sıklıkla yer almasına rağmen kiteselleştiği gözlemlenmemiştir. Üretimi ve özellikleri düşünüldüğünde bir maddi kültür ögesi olarak değerlendirmek doğru olacaktır.



Fotoğraf 30. Soğanlı Bebeği (Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/tarihi-mahallenin-gecim-kaynagi-soganli-bebegi/1692134>)

4.7. Gelenekselleşmiş Bir İcat Olarak Balon Turu

Türkiye’de hava balonculuğu ilk olarak Kapadokya’da uygulanmıştır. Hava koşullarının uygun ve seyirlik özelliklerinin yeterli olması bunda etkindir. 1990’lı yıllarda hızlanan yatırımlar ile Kapadokya hava balonculuğunda en önemli merkez haline gelmiştir. Bu sayede peri bacalarıyla eklemlenerek destinasyonun güçlenmesini sağlamıştır. Hatta Kapadokya’nın Avrupa’daki imajının balonlarla özdeşleştiği görülmüştür (Özen ve Güneren Özdemir). Fiyatlarının yüksek olması ise olumsuz bir göstergedir. Ancak hazırlanan bir rapora göre balon uçuşlarının maliyeti yüksektir ve zaman zaman yaşanan krizler ekonomik olarak balon sektörünü zor duruma düşürmektedir (Gürsel, 2017). Diğer taraftan internet sitelerinde verilen bilgilere göre ise, balon fiyatlarının sabit olmayıp değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlikte sadece harcamaların değil aynı zamanda talebin de belirleyici olduğu aynı raporda belirtilmektedir. Bu bakımdan bu etkinliğe katılmak mümkün olsun ya da olmasın, Kapadokya turizminin önemli bir parçası haline gelmiştir balon turları. Eğer turizm Nelson Graburn’un “kutsal bir yolculuk” benzetmesi dikkate alınır, Kapadokya turizminde balon turları döngünün önemli bir parçasıdır. Başka bir deyişle gelenekselleşmiş bir icattır.



Fotoğraf 31. Kapadokya tanıtımı (Kaynak: <https://gocappadociaturkiye.com/listen-cappadocia>)



5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Şehirler, kalabalık, trafik, iş yoğunluğu, gelecek planlaması, yaşam koşuşturması, ev halleri, siyasal gündem derken kaotik görünen bir yaşamın içindeki düzende sürdürüyor yaşamlarını insanlar. Modern yaşamın hızla akan zamanı içerisinde bir rahatlama arayışıyla, merakını gidermek, deneyimini geliştirmek ve/veya inancının gereğini yapmak için insan, zaman ve mekân bağlamından uzaklaşmak için maddi imkanları çerçevesinde hareketlilik içerisinde. Bu hareketliliğin türlerinin başında turizm gelmektedir. Bir şemsiye kavram olarak tanımlanan kültür turizmi, ilişkili turizm türleriyle birlikte katılımcılarına kendi zaman ve mekanlarından soyutlaşan, uzaklaşan ortamlar sunmaktadır. Türkiye’de Kapadokya, doğal süreçler sonucunda oluşan coğrafyasına uyumlu bir hayatla dahil olan insanların müdahaleleriyle biçimlenen, yer yer zamanı aşkın ortamlar sunan bir coğrafyasıyla kültür turizminin önemli bir destinasyonudur. Peribacalarıyla resmedilen, vadileri, vadileri aşan mağara evleri, mağaralara işlenmiş kiliseleri, toprağa biçim veren çömlekçiliği, şarap üreticiliği gibi pek çok unsuruyla özel bir konumdadır. Tarihsel geçmişinde tarih yaratan medeniyetlerin barındığı, yüzyıllar içerisinde farklı kültürel grupların yaşadığı ve yapılarıyla günümüze uzanan izler bıraktığı önemli bir kültür coğrafyasıdır aynı zamanda. Öyle bir yer ki Kapadokya, binlerce yıl öncesinde not edilen, seyyahların betimlemelerinin abartı ya da yalan sanılacak ve teyit ettirilecek kadar efsanevidir. Dışardan böyle görüne dursun, yerlisi için kültürünün, geçiminin ve gündelik yaşamının sıradan mekanıdır. Ancak geçen yıllar içerisinde yaşanan dönüşüm Kapadokya’yı derinden etkilemiş, UNESCO’nun miras listesine girmesiyle hızlanan turizm sektörüyle yapısal anlamda değişmiştir. Buna rağmen gelen turist için bir cazibe merkezi konumunu sürdürmektedir. Her adım atılan yerdeki doğal oluşumlarla, bunların bazılarına eşlik eden anlatılarla, yer altı ve yer üstü yapılarıyla, kısmen de olsa sürdürülen el sanatlarıyla, atları ve sonradan eklemlenen develeriyle birlikte pek çok unsurun ev sahibidir. Turizm sektörü açısından bunların tamamı turistin hizmetine sokulacak ürünlerdir.

Nitekim Kapadokya turizmine entegre olmuş, bugün üzerine fazla düşünmeden kabul edilen pek çok unsura dair anlatıların gerçekliği meçhuldür. Elbette kültürel öğelerin kökenlerine dair soruşturma çoğunlukla cevapsız kalacaktır, ancak halkın gündelik yaşamının parçası olan unsurlar, emik bakışla söylenecek olursa, öncesiz ve

sonrasız olan kültürün kendisi olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle bir halka mal olmuştur. Oysa Kapadokya turizminde başta ismine verilen “Güzel Atlar Ülkesi” olmak üzere pek çok konunun gerçekliği tartışmalıdır. Buna rağmen Kapadokya Turizm Bölgesinin farklı yerinde, bu adlandırmayı somutlamak adına, turistlere hizmet veren at çiftlikleri yer almaktadır. Nevşehir’in il ve ilçe merkezlerinde at heykelleri yollarda, parklarda gelenleri karşılamaktadır. Peri bacaları üzerine olan anlatılar bunlara eşlik etmekte, güvercinlikler, evler, kiliseler kültürel mirasın öğeleri olarak geçmiş yaşanmışlıkların izleri sergilemektedirler. Yüzyıllarca el işi zanaatlar olan dokumacılık ve çömlekçilik değişim karşısında ustalarının çoğunu tutamamış, uyarlananın ve turizme entegre olanların sayesinde varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte geleneksel olana antik öğeler eklenmiş, ince işçiliğin yeteneğiyle renklenmiş, sunulmuş ve pazarlanmıştır. Ürünlerin mahiyeti, tarihsel köklerle soylulaştırılmakta, süreklilik vurgulanmakta ve yer yer gelenek icat edilmektedir. Turizmin bu öğeleri arasında gezinirken, turistler Anadolu’ya mal olmuş bir din alimi ve bir tasavvuf yolunun kurucusu olan Mevlana’ya dayanarak ardılları tarafından kurumsallaşan ve 1900’lerin ortalarına kadar varlığını sürdüren Mevleviliğin bir ritüelini izleyerek mistik bir ortamı soluma “imkânı” bulmakta, günlerini Anadolu’nun farklı coğrafyalarına ait halk danslarından, kına gecesine, zenneden oryantale birbirine iliştilmiş potpuriyle tamamlamaktadır. Bu iki öge sahnelenen otantikliğin örnekleridir. Bunlarla ilgili yapılan eleştiriler, resmi makamların uyarıları bir sonuca bağlanamamış, turizmin getirisi sayesinde uygulanmaya devam edilmiştir. Bu açıdan Kapadokya Turizm Bölgesi yukarıda sayılan öğelerin üzerine kurulu otelleri, eğlence mekanları ve mağazalarıyla “dekore edilmiş”, icracıları, rehberleri, satış elemanları bazen yerli halkı “oyuncu” olan ve sahnesinde geçmişi vurgulayan devasa bir tiyatroya benzetilebilir; bir bellek tiyatrosuna... Bu durum ise Yazar L. P. Hartley’in belleğe dair meşhur ifadesini akla getirmektedir: “geçmiş yabancı bir ülkedir; orada her şey başka türlü yapılır.” Bu söz kültür turizmine atfedilen zamandan ve mekândan uzaklaşmak isteyen insanın beklentisine karşılık gelir. Belki de bu yüzden Kapadokya’nın cazibesi sadece sahip olduğu coğrafi güzellikten değil, ona eklenen folklor, fakelore öğeleri ve otantikliğin sahnelenmesiyle süreklilik kazanmaktadır.

Bu eleştirilerin yanında, turizmin yok olmaya yüz tutmuş geleneksel öğelerin kısıtlı da olsa yaşama imkânı bulduğunu söylemek gerekir. Sanayi Devrimiyle birlikte üretim biçiminin değişmesi, seri üretimin artması yıllara yayılacak şekilde el işi

ürünlerin rekabet edememesi ustaların mesleklerinden uzaklaşmalarına, geleneksel maddi kültür ürünlerinin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Buna paralel şekilde, iş imkanlarının azalması da göç olgusunu ortaya çıkarmıştır. Göç, yaşam biçimini ve toplumsal bağları değiştirdiği için geleneğin aktarılmasını sorunlu hale getirmiştir. Bu açıdan turizm istihdam yaratma, bazı geleneksel zanaatları canlandırma, kültürel öğeleri görünür kılma gibi etkenlerle olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bir bakıma yerel bilgi ve geleneksel kültür halkın “sermayesi” haline gelmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, sürecin kontrolsüz işlemesi, bu “kültürel sermayenin” turizm uğruna manipüle edilmesi ve/veya metalaştırılması sonucunu da üretebilmektedir. Özellikle postmodernizmle ilişkilendirilen yerelin yeniden keşfedilmesi ve ön plana çıkarılması, geleneksel kültürün bir tüketim unsuru haline gelmesine sebep olmuştur. Geniş açıdan bakıldığında, bu sürecin engellenebilmesinin imkanları sorgulanabilir olsa da bazı girişimlerde bulunmak mümkün görünmektedir. Bu noktada, bu çalışmanın yaslandığı disiplinler olan sosyal-kültürel antropoloji ve folklor (halkbilim) alanlarının üretimlerinin ve yaklaşımlarının uygulamalı alanda dikkate değer katkı sağlayacağı belirtilebilir. Kültür kavramı çerçevesinde araştırmalar yürüten bu disiplinler bütüncül bakış açısıyla kültürün unsurları olan dinden, ekonomik üretilere, maddi kültürden mitolojiye kadar bütün konularda mikro düzeyde derinlemesine çalışmalara ve deneyime sahiptirler. Bilgiyi ilk elden, başka bir ifadeyle kültürü üreten ve sürdüren gruplardan edinen araştırmacılar, benzerlikler ve farklılıklar üzerinden karşılaştırmalar yapmakla kalmayıp, yorumlayıcı ve anlama çabası içerisinde bilim yapmaktadırlar. Dolayısıyla ele alınan kültürel unsur ne olursa olsun “yerlinin bakışı”na yaslanarak ancak akademik perspektifle değerlendirilmektedir ve bu süreç içerisinde “bağlam”, anlam yoğun kültürel unsurun üzerine oturduğu temel olarak karşımıza çıkmaktadır. Somut bir örnek verilecek olursa, Sema ritüeli Mevlevi yoluna girmiş, buna itikat etmiş bireyler tarafından, yer ve zamana uygun şekilde, ritüelin belirleyici unsurlarıyla beraber icra edildiğinde dinsel bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Ancak, Sema edenlerin Mevlevilik ile olan ilişkileri net olmadığı, hazırlanmış bir ortam içerisinde seyirciler için gerçekleştirildiği takdirde folklorik bir unsurdan ziyade “sahne sanatlarına” daha yakın bir hale gelmektedir. Benzer şekilde Belediyelerin organize ettiği geleneksel kutlamaları da ele almak mümkündür. Bu etkinlikler antropolojik anlamda incelemeye değer ancak halk kültürü açısından sorunlu uygulamalardır. Geleneksel olarak belirli zamanlarda ve toplumsal grup üyelerinin katılımlarıyla

gerçekleştirilen bir kutlamalarda kurumların organizasyonlarındaki gibi bir “protokol” söz konusu değildir. Bu organizasyonlarda eğlence, gül dalına dilek asma, mani okuma, ateş yakma gibi geleneksel pratikler olarak değerlendirilmeyip, katılımcılarının inançlarıyla birlikte var olmaktadır. Verilebilecek bir başka örnek de mitolojidir. Mitoloji, özellikle antik döneme işaret eden unsurların veya bir şeyin üzerine olan anlatıların “hayali” hikayeleri gibi görünmektedir. Oysa mitolojiler, ait oldukları toplulukların kökenlerinden, o anki yaşamlarına, bu dünya ve öte dünya ile ilgili bilgilerine kadar birçok konuyu kapsayan ve de yine o toplulukların dinsel inançlarıyla ilişkilenen sözlü kültür öğeleridir. Bu açıdan sadece “pagan” grupların değil hemen her inanç biçiminin ve toplumsal grubun sahip olduğu ve inananları tarafından gerçek kabul edilen anlatılardır. Bu bilgiye sahip olmanın sağlayacağı avantaj turistin karşılaştığı kültürel öğeleri sadece psişik bir edebiyat anlatısı olarak düşünmesini aşır, o kültür grubunun dünyasını daha iyi kavraması olacaktır. Böylelikle farkında olmadan “emik” bakışın kazanılmasına, turizmin içkin olduğu kültürel aktarıma katkısı olacaktır. Dolayısıyla turizme atfedilen toplumlar arasında arabulucu nosyonunun gelişmesine de bir destek olarak görülebilir. Başka çarpıcı bir örnek de “folklor” kelimesinin yanlış kullanımıyla ilgili verilebilir. Kelime anlamıyla “halk bilgisi” olan ancak günümüzde bir bilim alanını ifade eden kavram “halk oyunları, halk dansları” anlamında yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bu yanlış kullanım halk arasında yaygın olduğu gibi turizm alanında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Baştan yanlış ifade edilen bir sürecin doğru şekilde uygulanması ve/veya analiz edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla kültürün önemli bir kaynak sağladığı turizm alanında bu disiplinlerin bilgisinin paydaşlara aktarılması önemlidir.

Bu durum aynı zamanda yanlış bilgi aktarımının da önüne geçecektir. Dolayısıyla fakelore yerine folklorun yerel bilgisinin ön plana çıkmasını, turizm ve halk kültürü bağlamında “yanlış bilincin” oluşmasını engellemeye yardımcı olacaktır. Bu konuda Kapadokya bölgesinde ve ilişkilendirilen yörelerde yapılan derleme çalışmalarının ön plana çıkartılması yararlı olacaktır. Bu yaklaşım “özcü” bir bakış yaratmanın ötesinde kültürel manipilasyonu engelleyici ve yaşanan değişimin kolay anlaşılmasına yardımcı olan bir aktör olarak algılanmalıdır.

Sonuç olarak, doğa-insan, gelenek-icat edilen gelenek, kültürel ve dinsel uygulamalar-sahnelenen otantiklik, folklor-fakelore ikili karşıtlıkları içerisinde turizm

özellikle de kültür turizmi kendisini var etmektedir. Bir ara bulucu form olduğu kadar, turistlerin kendi yaşam alanlarından uzaklaşmasını sağlaması anlamında, bundan beslenen bir zıtlık olma özelliğine de sahiptir. Kapadokya özeline odaklanan bu çalışma kendi sınırlılıklarıyla bir resim sunmaya çalışmakta, ancak daha uzun süreli bir etnografik çalışmanın gerekliliğini de göstermektedir. Çünkü geniş sayılabilecek bir coğrafya içerisinde çok alanlı bir çalışma süreçlerin, etkilerin ve sunumların analiz edilmesine ve turizm uygulamalarının özgünleşmesine katkı sunacaktır.





KAYNAKÇA

- “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Koruması Sözleşmesi”. (Çev. M. Öcal Oğuz, Yeliz Özay ve Pulat Tacar) Millî Folklor 65 (Bahar 2005): 163-171.
- Arslan, M. ve Bulut, E. (2017). Eskiçağ’da Kappadokia Bölgesi’nin Sınırları. *History Studies*, 9(2), 49-65.
- Aslan, E. E. (2012). “Avanos Çömlekçiliği’nde Kaybolan Bir Değer: Kara Fırın”. *İdil*, 1(4), 1-13.
- Atay, T. (2000). “Kavramlar Kargaşası Bilim Dalları Çatışması: Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal İçerikli Antropolojiyi Adlandırma Sorunu”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 6(22), 135-161.
- Atay, T. (2017). Sosyal Antropolojide Yöntem ve Etik Sorunu: Klasik Etnografiden Diyalojik Etnografiye Doğru”, *Moment Dergi*, 4(1), 189-206.
- Aydın, S. (2009). *Terzinin Biçtiği Bedene Uymazsa: Türk Kimliğinin Yaratılması ve Ulusal Kimlik Sorunu Üzerine*, Ankara: Özgür Üniversite.
- Ayvacı, H. ve Gülcan, B. (2021). “Türkiye’de Turizm Animasyonlarında Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Unsurlarından Yararlanma ve Türk Gecesi Gösterileri Sorunu”, *Turizm Akademik Dergisi*, 8 (2), 111-129.
- Bates, D. G. (2009). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, (Suavi Aydın vd., Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Boratav, P. N. (2011). *Halk Edebiyatı Dersleri*, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Bruner, E. M. (1991). “Transformation of Self in Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 18, 238-250.
- Bruner, Edward M. (1994). “Abraham Lincoln as Authentic Reproduction: A Critique of Postmodernism”, *American Anthropologist*, 96(2), 397-415
- Cuche, D. (2013). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, (T. Arnas, Çev.). İstanbul: Bağlam.
- Çakır, O. Tören, E. ve Savaş, E. (2018). “Bir Yeryüzü Cennetinin Turizm Cennetine Dönüşme Hikayesi: Kapadokya”, N. Kozak, (Der.), *Dünden Bugüne Türkiye’de Turizm* içinde (ss. 193-217). (Cilt.10), İstanbul: Yıkılmazlar Basın Yayın.
- Eren, D. ve Bozkurt, İ. (2020). “Aşırı Turizm Sorunsalı: Kapadokya Bölgesi’ne Yönelik Bir Çalışma”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 3090-3107.
- Eriksen, T. H. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik- Antropolojik Bir Bakış*, (E. Uşaklı), İstanbul: Avesta.
- Faubion, J. D. (2021). “Kültürel Alan Araştırması Akımları” P. Etkinson vd. (Der.). Etnografi El Kitabı içinde (ss. 39-59), (H. Y. Civelek, Çev.), Ankara: Nobel, 39-59.
- Kaya, F. (2018). *Otantiklik ve Misafirperverlik Algılarının Turist Deneyimi Üzerine Etkisi: Kapadokya Bölgesi Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Rosa, F. D.(Ed). (2022). *Ethnographers before Malinowski: Pioneers of Anthropological Fieldwork, 1870–1922*, Bergham.
- Geertz, C. (1990). “‘Yerli Gözüyle’ Antropolojik Anlamanın Doğası Üstüne”, P. Rabinow ve W. Sullivan (Der.). *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*, (ss. 45-56), (T. Parla, Çev.). İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (B.Ersanlı ve G. Göksu Özdoğan, Çev.). İstanbul: Hil.

- Goytisolo, J. (2016). *Kapadokya'da Gaudi'nin İzinde*, (Z. Yanıkkaya, Çev.). İstanbul: Alef.
- Güngör, Ş. (2016). "Alternatif Turizm Etkinliği ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Atın Kullanımı: Nevşehir Örneği", *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 7(22), 81-99.
- Heyl, B. S. (2021). "Etnografik Mülakat", P. Atkinson vd. (Der.), *Etnografi El Kitabı*, (ss. 369-383) (H. Y. Civelek, Çev.) Ankara: Nobel.
- Hobsbawm, E. (1995). *1789'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- İşçen, Y. (2010). "Avanos Çömlekçiliği, Cappadocia" *Peri Bacası Dergisi*, Mayıs 2010, <http://www.cappadociaexplorer.com/detay.php?id=348&cid=176&keyword=çömlek> (Erişim Tarihi: 10.10.2023).
- Journet, N. (2009). "Giriş: Kültür Nedir?", N. Journet (Der.), *Evrenselden Özele Kültür*, (ss. 15-28), (Y. Sezen, Çev.). İstanbul: İz.
- Koç, E. (1989). *Kapadokya Bölgesinde Kentsel Dokunun Turizme Yönelik Korunması ve Kullanılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Koç, İ. (Ed.). (2006). *Hititler*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Koşay, H. Z. ve Ülkü, A. (1962). "Anadolu'da İptidai Çanak-Çömlekçilik", *Türk Etnografya Dergisi*, 56, 89-93.
- Kottak, C. P. (2001). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, (S. Altuntek vd. Çev.). Ankara: Ütopya.
- Kottak, C. P. (2021). *Kültürel Antropoloji: Kültürel Çeşitliliği Takdir Etmek*, (A. Gürsoy vd. Çev.), Ankara: Nobel Akademik.
- Körükçü, G. (2022). *Avanos Çömlekçiliği ve Galip Usta*, Ankara: Karina.
- Küçük, S. (2020). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Ek 1. Cilt, s. 515-517.
- Metin, T. C. (2018). "Animasyon Hizmetleri Kapsamında Türk Gecelerinin Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları Bağlamında Değerlendirilmesi", *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences*, 1(1): 34-44.
- Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler- Bir Giriş Metni*, (T. Atay, Çev.). Ankara: İmge.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk Halkbilimi*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özmen, A. (2003). "Folklor", S. Aydın, K. Emiroğlu (Der.), *Antropoloji Sözlüğü* içinde, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Pekin, F (2018), *Kapadokya Kayalarındaki Şiirsellik*, İstanbul: İletişim.
- Pelit, E. ve Türkoğlu, T. (2019). "Somut Olmayan Kültürel Miras Değerlerinin Turizme Yansımaları: Ebru Sanatı Üzerine Bir İnceleme", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 101-118.
- Picard, M (1996). *Bali: Cultural Tourism and Touristic Culture*, Singapore: Archipelago Press.
- Seferis, Y. (1997). *Kapadokya Kaya Kiliselerinde Üç Gün*. (S. Rifat), İstanbul: Yapı Kredi.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih*, (Ü. H. Yolsal, Çev.) Ankara: Atf.
- Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (A. Pekman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

- Şahin, H. İ. (2009). “Dalyan ve Köyceğiz Çevresinde Gelenek, Turizm ve Folklorizm”, *Milli Folklor Dergisi*, 11(82), 50-58.
- Tanrıkorur, B. (2004). “Mevleviyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 29, ss. 468-475). Ankara.
- The British Association for the Advancement of Science. (1874). *Notes and Queries on Anthropology: for the Use of Travellers and Residents in Uncivilized Lands*. London: Edward Standord.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, (Ş. Layıkel, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Tosun, C. (1998). “Roots of Unsustainable Tourism Development at the Local Level: the Case of Urgup in Turkey,” *Tourism Management*, 19(6). 595-610.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*. (E. Güler, Çev.). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Tucker, H., Emge, A. (2010). “Managing a World Heritage Site: The Case of Cappadocia”, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 21(1), 41-54.
- Tucker, H. (2003). *Living with Tourism: Negotiating Identities in a Turkish Village*, London and Newyork: Routledge.
- Tuncel, M. (1998). “Oluşum Çağları”, M. Sözen (Der.). *Kapadokya*, İstanbul: Şahenk Vakfı, İstanbul, 16-43.
- Türker, A. ve Çelik, İ. (2012). “Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif”, *Yeni Fikir*, 9(12), 86-98.
- Türker, A, Kurt, S. ve Öztürk, G. (2016). “Fakelore ve Folklorizmin Turizm ile İlişkisi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 8(31), 360-373.
- Türkyılmaz, H. (2019). “Mevlana'nın Torunu Esin Çelebi Gözüyle Yaşayan Mevlevilik”, H. Muşmal vd. (Der.). *Karaman Araştırmaları II* (ss.413-422), Konya: Palet.
- UNESCO. *Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity: Proclamations 2001, 2003 and 2005*.
- Üngüren, E, Öztürk, M. ve Kaçmaz, Y. (2020). “Konaklama İşletmelerinde Düzenlenen Türk Gecesi Etkinliklerinin Türk Kültürüne Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Keşifsel Bir Araştırma”, *Turizm Akademik Dergisi*, 7 (2) , 1-17.
- Üngüren, E, Öztürk, M. ve Kaçmaz Y. Y. (2020). “Konaklama İşletmelerinde Düzenlenen Türk Gecesi Etkinliklerinin Türk Kültürüne Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Keşifsel Bir Araştırma”, *Turizm Akademik Dergisi*, 7 (2), 1-17.
- Van der Zeijden, A. vd. (2020). “Intangible Heritage as a Tourist Destination: Contributing to Safeguarding Intangible Cultural Heritage Through Sustainable Tourism” *Volkskunde*, 4, 535-548.
- Wang, N. (1999). “Rethinking Authenticity in Tourism Experience”, *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349-370.
- World Tourism Organization (2012), *Tourism and Intangible Cultural Heritage*, UNWTO, Madrid.
- Yamashita, S. (2016). “Cultural Tourism”. J. Jafari ve H. Xiao (Der.). *Encyclopedia of Tourism* (ss. 212-214), Switzerland: Springer.

Yıldırım, E. ve Değirmenci, K. (2011). “Aslıgibilik (Otantisite): Öyle Olma ve Başka Türlü Olamama İstenci”, *Felsefelogos*. 42(1), 187-200.



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: Münüsoğlu, Hasan

Uyruğu: T.C.

Eğitim

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Ankara Üniversitesi Halkbilim	2006
Yüksek Lisans	Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü	2010
Doktora	Ankara Üniversitesi Halkbilim	2017
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	2023

İş Deneyimi

2009- Devam Ediyor Ankara Üniversitesi





le.ahbv.edu.tr